

TWEE-EN-VIJFTIGSTE HOOFDSTUK

DAKLOOS

Te Torhout had vader Borgers zijn dochter teruggevonden. 't Was een vreeselijke ontmoeting geweest. Zijn vrouw overleden, en niemand wist waar ze begraven was. En Helena moest dan hooren, dat haar broer te Middelburg stierf. Ja, allerzwaarste slagen troffen nu veel Vlaamsche menschen.

In den donkeren avond, om de schildwachten te ontgaan, sukkelde Borgers dan met zijn dochter en de tante naar Brugge. Nabij Aantrijke moesten ze zich verschuilen. Er werd juist jacht gemaakt op een spion, naar men beweerde.

Wie zonder paspoort aangetroffen werd, moest mee en kreeg gevangenisstraf of boete. Angst hing over de streek. Borgers kende hier goed den weg. Hoe dikwijls had hij gewandeld nabij het kasteel van baron de Maere, toen hij als knaap daar bij een familielid logeerde, in de vakantiedagen. Och ja, 't was een zoet gewest. Eertrijke zeggen de menschen, en zoo heet het dorp ook nog in oude, keurbrieven en op kaarten; het ontstond rond een aarden schans, reeds in den tijd van Karel den Groote tegen de Noormannen opgeworpen, beweert

de overlevering, die wel de waarheid zeggen kan, daar hier de heirbaan van Cassel op Rodenburg (Aardenburg) die van Torhout naar Oudenburg kruiste.

O, toen hij een kind was! De zwaar beproefde man dacht aan dien tijd.

Guido Gezelle, de Vlaamsche dichter, kon zoo dikwijls de kinderen nagaan, en dan mijmerde hij:

«Loop en speelt nu,
blijde kinderen,
noch en staat niet, omdat ik
hoog en groot en
boven u ben;
gaat en speelt toch, kinderen gaat.

'k Heb, 't is waar, 'n
dieper voorhoofd,
maar 't was eertijds blijde en glad,
en o, mocht het
nu nog wezen
lijk het uwe — kinderkens!

Te Torhout tijdens de bezetting

'k Hebbe blaren
'k Hebbe blommen
'k Heb mijn hand vol vruchtgewas,
daar mij... daar mij
zoo veel doornen
vooren staken, als ik ze las!

Blijde kinderen,
blom des levens
kleine Kerke Christi, ach
mocht gij altijd
kinderen blijven;
en ik een van u... Eilaas!

Ja, de onbezorgde, de blijde kinderen!
Soms kunnen we ze benijden en we
wenschen weer te worden als een kind.

Hoe waar was het ook nu voor den
stoeren Vlaming uit 't IJzerland, dezen
degelijken, treffelijken burger van Ees-
sen:

«'k Heb, 't is waar, 'n dieper voorhoofd,
Maar 't was eertijds blijde en glad.»

Aartrijke was ook een der laatst be-
woonde dorpen: ginder verder begon
het front en hier wemelde het van sol-
daten, die als wriemelende mieren aller-
lei materiaal versleurden. Daar op hoe-
ven bouwden ze munitiedepots; de kel-
ders lagen verdoken onder graszoden.
Treinen liepen er heen. Ook stonden er
barakken, bouwde men er een gevangen-
kamp, los- en laadplaatsen. Aan de Brug-
schen steenweg was een timmerij, waar
men onder meer ook doodkisten maakte,
welke men dan naar het front voerde.

De vluchtelingen zaten een nacht en
een dag verborgen bij een kortwoonder,
die, ofschoon zelf beducht voor straf,
het toch niet over zijn hart verkrijgen
kon, zijn landgenooten 'n schuilplaats te
weigeren. En toch, voor spionage of ver-
meende spionage strafte men sterk. Te

Brugge had men reeds verscheidene
burgers neergeschoten, onder meer den
heer Achtergale, zoon van den brand-
weerkommandant van Gent.

Den tweeden avond bereikten de
zwervers Brugge; en we weten reeds,
dat ze voorloopig hun intrek namen bij
Goetgebuur. Ze bleven er langer dan ze
gemeend hadden, hopen, als zoo velen,
dat met het voorjaar de bevrijding ko-
men zou.

Doch de oorlog duurde voort.

Borgers wilde naar Holland wijken,
om dan over Engeland en Frankrijk
naar De Panne te reizen; doch intus-
schen was het overschrijden der grens
moeilijker geworden.

Zooals we reeds vertelden, had de be-

zetter zijn helsche draadversperring geplaat, dat gruwelijk traliwerk voor een uitgestrekte, maar toch ook weer enge gevangenis.

Men vernam dit van Nand Goetgebuur, een neef van Borgers vriend; de jonkman woonde dicht bij de grens en nu en dan sloop hij naar Brugge. Zonder paspoort ging het moeilijk, want de bruggen werden bewaakt en toch geraakte Nand er door en dan bracht hij wat nieuws. Daar onder Lapscheure en Moerkerke las men immers wel eens een verboden krant uit Holland, soms door Duitschers zelf meegebracht of door wederzijdsche grensbewoners overgeworpen. 't Liefst had men de « Telegraaf », die Entente-gezind was en moed en hoop schonk.

Maar dan zag men Nand niet meer.

De jonkman hoorde 't goede nieuws, dat de Duitschers in hun aanval van April-Mei mislukt waren, en nu zelf een offensief te verduren zouden hebben.

Nand stelde 't zich voor, hoe toch eens de Koning zijn intocht binnen Brugge houden zou. Die dag der bevrijding zou komen, en dan moest hij ook in de stad zijn.

Maar hoe?

En Nand vroeg zich zelf af, of hij daar in de rij van de jubelende burgers zou durven staan, om te begroeten andere jongelingen en echtgenooten en vaders, die hun leven voor de verlossing van hun volk — ook van Nand — hadden gewaagd.

Zou hij durven? Zou hij niet beschaamd moeten zijn, als men hem vroeg: « En waar waart gij, toen wij streden? » Hoeveel blijder en schoner zou de dag zijn, als hij in de rijen dier strijders stapte, en niet als bevrijder, maar als bevrijder Brugge binnenrukke, als hij niet soldaten, maar vrouwen en kinderen en oude mannen begroette?

O, de verlossing! Wie kon vermoeden dat ze nog zó lang uitblijven zou!

Naar 't front!

Die gedachte ontstond in Nand's kop, die gedachte liet hem geen rust, maar kwelde en folterde hem. En de jonkman besloot naar 't leger te gaan. In den nacht sloop hij nader bij de grens. Den volgenden dag ging hij de versperring eens opnemen. Nand hield zich of hij op een akker werkte, en zoo stapte hij van

't eene veld naar 't andere tot hij bij de barrikade kwam. Eenige schreden maar, en hij was buiten dien ontzaglijken kerker.

Maar weer kwam er twijfel. 't Zou nooit gaan. Moest hij zijn leven bij die geëlektriseerde draden laten? Er over te sluipen was onmogelijk. Tot Nand weer sprak: « Ik wil naar 't front ». En hij gevoelde het, hij mocht hier niet lang meer toeven, want de rust en de veiligheid van 't dorpje kwamen hem verleiden. De bekoring tot 't egoïstisch blijven kon te machtig worden.

Bij 't verwisselen der posten zou hij handelen.

Weer stond hij bij de grensversperring. Hij was alleen. Nu of nooit! 't Hart bonsde hem in 't lijf. Ja, als hij haperen bleef... Toch er over... Niet luisteren naar de stem der bekoring!

Nand nam een nikkel van vijf cent stuk en door 't gaatje stak hij een lang stroo. Het stroo hield hij vast en even duwde hij aldus 't muntstuk tegen den draad. Er sprongen vonken uit. Er was dus stroom. Toch handelen nu.

Nand had een plank meegebracht en schoof die onder den laagsten draad, welke aldus opgelicht werd. Zoo kwam er ruimte.

En dan de tocht onder den draad des doods.

Als een slang gleed de jongeling over den grond. Feller stormde hem 't harte. O God, als hij even het ijzer raakte, heel even maar...

Geen zwakheid nu, hoogstens een « akte van berouw » om uit 't leven te scheiden, zoo 't dan moest, en de ziele, een schoone ziele toch, Gode te bevelen.

Nog eens 't lenige lijf gekronkeld. Nu 't hoofd en de armen omhoog en Nand jubelde een « God zij geloofd » uit, toen hij op 't vrijland sprong. Hij hoorde roepen. Een Duitsch soldaat kwam aangestormd. Maar te laat. Nand wuifde naar hem met den zakdoek, waarmede hij 't zweet van 't voorhoofd droogde, want gezweet had hij, van spanning en gejaagdheid. En tevens groette hij het land, zijn land, voor welks vrijheid hij strijden wilde.

O, die draad! Grootmoeder zal er later haar kleinkinderen van vertellen. Ze zal het zeggen, hoe moeder haar elken dag waarschuwde, toen zij nog een meisje

was: « Blijf verre van den draad ».

En over de grens zal 't ook zoo zijn. Daar zal grootvader verhalen, hoe « ten tijde van den oorlog » vluchtelingen naar Holland wilden sluipen en « aan den draad » gedood werden en de vlammen uit 't lijf sloegen.

Nand kwam dus niet meer te Brugge. Eenige weken later vertelde een kennis uit 't Noorden, dat de neef naar 't front was.

— Dus 't gaat toch over diem draad, zei Borgers hoopvol.

Maar de bezoeker dempte die blijde gedachte. Niet langer dan gisteren geleden had er weer een aan den draad gehangen te Sint-Laureins.

Met z'n vijven waren ze op weg uit België naar Nederland, om in Zeeuwsch-Vlaanderen op 't land te werken; er was daar iets te verdienen, terwijl er in België geen werk is.

De vijf mannen, uit de omgeving van Eekloo, waren in licht kostuum: een zwembroek met langere pijpen en overigens hun hemd. Immers ze moesten door een kanaal waden... en als de nood dreigde, konden ze aldus snel vluchten.

Alles ging goed tot aan de grensversperring. Deze bestaat uit drie evenwijdig loopende draden. De middelste is de gevaarlijke, de doodende.

Men had afgesproken hoe te handelen. Op een paaltje van den buitensten draad (naar Belgische zijde) gaan staan en dan over den midden-draad, den geëlektriseerden, springen.

Bij de twee eerste vluchtelingen ging het opperbest.

Maar de derde gleed uit, viel met den voet op den geëlektriseerden draad en begon geweldig te huilen.

De beide laatsten waagden den doodsprong en bereikten eveneens veilig Nederland. Ze konden hun ongelukkigen makker niet helpen.

De stroom scheen niet sterk genoeg te zijn, om een mensch onmiddellijk te doden, ten minste 't slachtoffer had een tiental minuten liggen roepen.

's Morgens werd het lijf naar 't klooster van Sint-Laureins gebracht. 't Was zwart uitgeslagen.

De overige vluchtelingen waren nu in Nederland.

Zoo vertelde de vriend (1). En in den zelfden nacht was een burger tussen Retranchement en Knokke door de Duitse wacht doodgeschoten.

Kort na middernacht zagen de Duitse soldaten bij 't zoogenaamde Dieven-gat drie gedaanten in een klaverveld. Schoten vielen... een doodskreet klonk... Twee mannen sprongen op en vluchtten heen. Ook op hen werd nog gevraagd. De derde was dus geraakt.

De soldaten vonden op 't klaverveld de getroffene. Hij was dood. Een schot in de heup had een eind aan zijn leven gemaakt. Het was een zekere Wage, van Knokke-aan-Zee, ongehuwd. De ongelukkige had zich uit Nederland huiswaarts willen begeven. Men vond op hem kranten en brieven.

Het lijf bleef daar liggen tot 's morgens halfnegen. Oversten schouwden het en toen brachten Duitse soldaten het op een berrie heen.

Ja, de Duitschers waren ongenadig. En al driester en driester traden ze op.

Hier te Brugge heerschte Schroeder, de admiraal, een allerstrengste overste, die zelfs eens een hond liet meerschieten, omdat het dier 't waagde tegen zijn paard te blaffen.

Goetgebuur ontmoette op een van zijn wandelingen een Knokkenaar, nog verre familie van hem. En ook dat was een waarschuwing.

— Naar de stad mogen komen? vroeg de Bruggeling.

— Ik logeer hier al zes maanden.

— Zijt ge hier gevestigd?

— Nu niet meer, maar zes maanden was ik Bruggeling en tegen mijn goesting... Verstaat ge me niet?

— Toch niet in de gevangenis?

— Ja wel. 't Is een beetje plicht als vaderlander, hé! Nu, alle zottigheid daargelaten, 't was een harde tijd en ik dank God en al de Heiligen, dat hij voorbij is.

« In December », zoo vervolgde hij, « werd ik gevangen genomen. Ja, er was een reden voor. Ik vervoerde brieven. Dat was verboden. Maar moest ik me onderwerpen aan den wil van den overheerscher, die door zijn macht meester speelt in ons land? Ik vervoerde brieven voor gescheiden familielieden en daar

(1) Te Sint-Laureins zal men zich dit drama nog herinneren.

ben ik nog fier op, zooals ik het ook mag zijn over mijn hechtenis.

Op zekereren avond wilde ik mijn huis binnentreden. Ik had juist hier en daar brieven afgehaald. Toen ik bij mijn deur kwam — 't was donker — zag ik plots twee Duitsche soldaten naast mij. 'k Begreep natuurlijk alles... Ze tastten me af en vonden de brieven. Ik werd naar de « Zwaan » te Knokke-dorp geleid en er door den kommandant ondervraagd. De man verstond me niet goed en riep een adjudant, die vloeiend Vlaamsch sprak. 't Verhoor duurde niet lang. Ik moest ook mijn geld, 30 tot 40 frank, afgeven en werd dan naar het stadhuis gebracht, waar ik den ganschen nacht bleef. Den volgenden morgen werd ik zonder eten of drinken de elektrishe tram opgeduwd en naar Wenduine bij Blankenberge gevoerd. Eerst om 2 uur kreeg ik wat te bikkelen. In een hotel moest ik daar juist 24 uren bij de soldaten verblijven. Toen naar Brugge, waar ik weer ondervraagd werd; 't was op het Gerechtshof. Men wilde vooral weten, of ik nog koeriers kende. 'k Antwoorde natuurlijk halsstarrig ontkennend. Maar ik kende wel het wijf, de slet, die mij verraden had. Tot een gemeenheid als de hare zou ik me niet leenen. 'k Bromde vijf dagen op het gerechtshof... Nog eens verhuisd, nu naar de gevangenis bij het Park. Daar zat ik niet alleen... en toch alleen. Niet alleen, want meer dan 300 burgers, mannen en ook vrouwen, huisden onder hetzelfde dak, en toch alleen, want ieder had zijn cel. Nog altijd was ik niet veroordeeld, ten minste ik had van geen vonnis gehoord. Op 14 December was ik gevangen genomen en al een maand zat ik in de eigenlijke gevangenis, toen men mij — 't was in Januari — melden kwam, dat ik zes maanden gekregen had, ongenekend de voorloopige hechtenis.

Ik had dus mijn cel; elken dag mocht ik een half uurtje lucht scheppen op een afgesloten koertje, zoodat ik de andere gevangenen niet zien kon. Toch waren de muurtjes laag en hoorden we elkan der stappen, en dan riepen we wel eens: « Wie zijt ge? Waarvoor zit ge vast? Hoeveel hebt ge gekregen? » De Duitsche soldaten lieten dat nogal gereedelijk toe.

't Voedsel was ellendig. 't Menu is gauw opgenoemd: 's morgens wat

brood, veel te weinig; 's middags een schotel soep, als ge rijstwater zoo noemen wilt; 's avonds vijf of zes aardappelen. Driemaal daags slappe koffie of thee! En zoo moest ik zes maanden mijn gezond lijf in stand houden.

Onze natuurlijke behoeften — om u alles te vertellen — deden we in een emmer, die met een deksel, ik beken het, tot den volgenden morgen in uw cel bleef staan.

Ja, er zaten daar veel gevangenen: de pastoor van een dorp van Lichtervelde, een van rond Blankenberge en anderen nog, bijna allen voor spionage. Dan koopman S., van Brugge. Hij zit er nog. Sommigen om van de Duitschers wat miszeid te hebben. Een man had mossels getrokken aan de vaart van Brugge naar Zeebrugge. Dat was spionage. Naar 't gevang. Hij heeft vier kinderen, zijn vrouw verwachtte het vijfde. O, wat was die man ongerust en triestig! Wat al ellende in die cellen!

Maar 't ergste geval vond ik dat van een 14-jarigen knaap. Die jongen had met slijk naar een Duitsche vlag geworpen. Hij mocht dat niet doen, maar hadden ze hem nu eens een pak voor zijn broek gegeven... Maar ge moet van Duitsch militarisme bezeten zijn, om zoo'n kind daar in een cel te steken, dag en nacht gelijk een volwassen, verantwoordelijk mensch! En de jongen zit er al eenigen tijd...

O, zwijg me van de ellende binnen die muren, het slechte voedsel, de verveling, maar vooral de bekommernis om de uwen, want 't zijn geen misdadigers, 't zijn vaders, moeders, zonen, burgers, die treffelijk leven meerendeels, maar zich nu niet zoo gemakkelijk schikken naar « Verboden... » of « Nein, neim! » door een Duitschen mond uitgesnauwd. En onschuldigen ook, vooral als er zoo-gezegde spionage in 't spel is!

Nu mijn straftijd uit was, werd ik in den voormiddag te 11 uur vrijgelaten en kreeg een briefje om op de Kommandantur te Brugge een pas voor mijn woonplaats, Knokke, te halen. En daar trek ik heen. »

Ja, dat waren vermaningen voor Borgers, om niet lichtzinnig te handelen.

Borgers en zijn lotgenooten bleven dus nog altijd te Brugge; hij wilde een eigen kamertje huren, maar zijn vriend zou

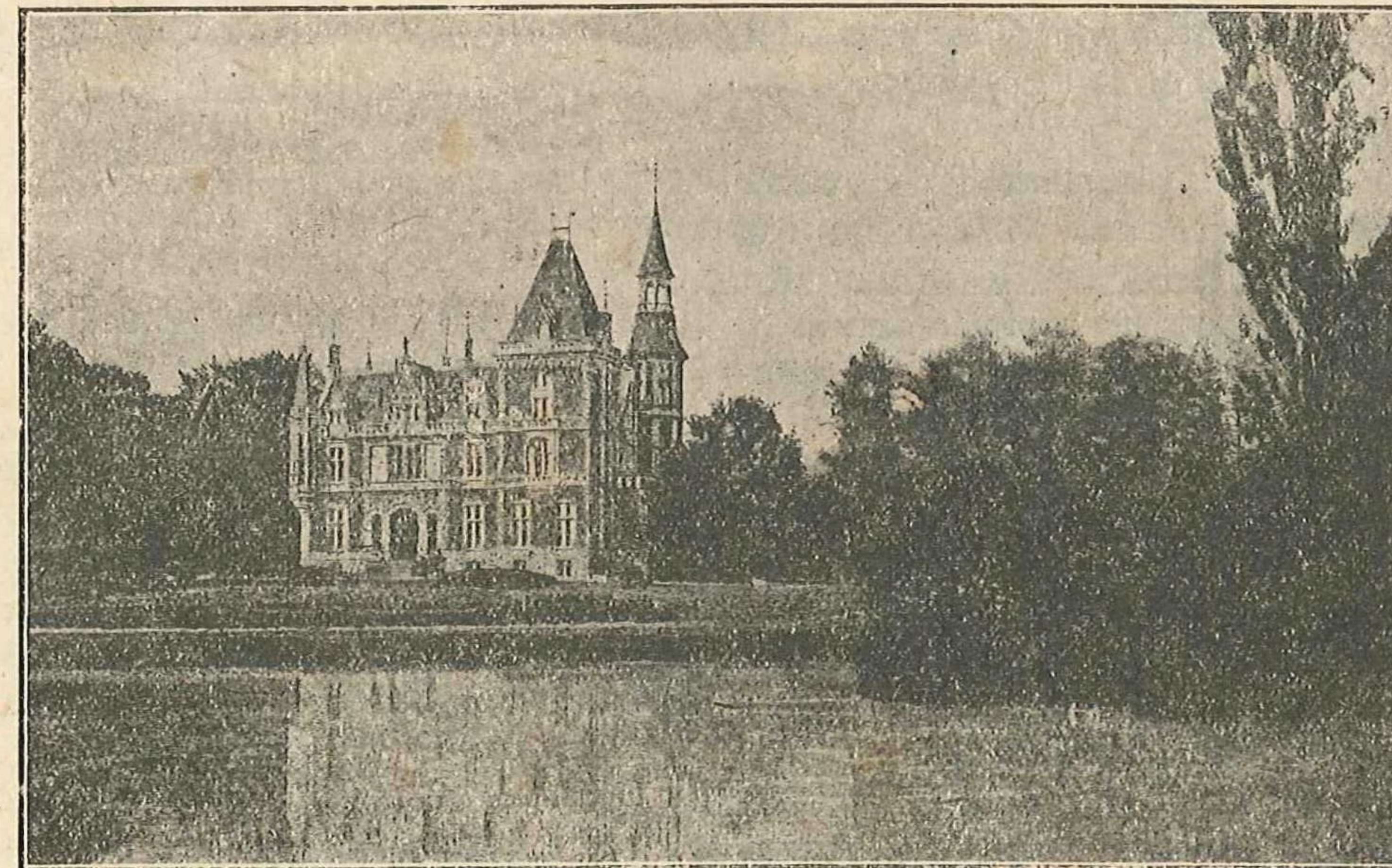
't hem kwalijk nemen, moest hij zijn zoo oprecht gemeente gastvrijheid weigeren.

De arme man dubte veel, nu over Elessen, dan over 't graf te Middelburg of over Mane. Kwam er maar eens een brief van Emmanuel. Zou die zijn dochter gevonden hebben?

't Gebeurde dat hij de Smeepoort een eind uittrok. Eens geraakte hij weer tot Aartrijke. Zijn eigen streek lokte hem. Maar 't zoete land lag daar als vertrapeld onder 't oorlogsgeweld.

En 's avonds, toen hij weer te Brugge zat, schreide zijn harte nog meer.

Och ja, welk een Vlaming heeft dat peinzen niet gekend, en dat terugblikken in 't verleden? Een herinnering

Kasteel van baron de Maere te Aartrijke

doemt bij ons op. We zaten in een kerk op Walcheren. 't Orgel ruischt ter eere van den Paaschdag. Rust hangt in 't bedehuis.

Naast me gaat meester Deprez zitten. Hij is van Bixschoote in West-Vlaanderen, van het Iepersche ginder, maar 't dorp bestaat niet meer. Even gaan m'n gedachten naar den Paaschdag in vrede-stijd. 't Is of de klokken zingen en jubelen. En de boeren en boerinnen, de stedelingen, de jongelingen en deernen, allen zijn op hun « piekebeste ». De hoeven en huizekens te lande blekken met een versche kalklaag, de boomen en hagen barsten van 't nieuwe leven, 't is de « uitkomen », de Lente allerwiegen. Vroo-

lijke stemmen in de bolletra, en rond de gaaijerse. Wandelende paartjes, spelen de kinderen, overkomst van menschen die naar een groote stad zijn gaan wonen, maar 't eigen dorp nog liefhebben en eenvoudig gebleven zijn al pronken ze wat gaarne met steedsche manieren en opvattingen. 't Vroolijke, wonnige, gulle, gezellige Vlaanderen komt daar opeens voor me, als ik meester Deprez de hand druk.

En hij begint te fluisteren over de streek... We hebben dezelfde gedachten en 't zelfde beeld... Waar zijn de jaren, dat hij naar Veldegem 's Zondags het orgel ging bespelen? Hij was dan leerling in de normaalschool van Torhout, en de pastor van Veldegem kon er geen

koster op na houden. De scholier verlichtte den Zondag die funktie. Een blijde dag die begon met een schoone wandeling door de velden, in die blijde stemming van de welkelijksche rust, welke over de hofsteetjes met hun boomgaard, over de bosschen en weiden, over belden en kreekken hing. Een hartelijk onthaal in de pastorie, een goed noemaal, een smakelijke sigaar. Aange-naam gezelschap als van Amaat Vyncke, die er dikwijls eten kwam en van andere « Vlaamsche koppen ». En de goede Rosalie, 's pasters maarte, die aan Gust bij 't heengaan 't sigarenbakje wees en zoo goedjonstig zei:

— Steek j'en beurze maar vul, jongen,

de pastor heeft er genoeg...

En dan terug naar Torhout, met 't zalig vooruitzicht steeds, dat er naaste weke weer zoo'n vacantedag kwam. 't Was al wandelen toen, want alleen als men geen overdanige haast had, nam men de diligence, welke over de grove keien van den slingerenden straatweg schokte. De paden door de bosschen en de meer-schen waren korter...

Op die school zat ook De Gheskière van Geluwe. De knaap hield zich altijd maar met muziek bezig en werd later organist en komponist te Geluwe, waar hij het vuur der Vlaamsche beweging zoo aanwakkerde, dat 't dorp flamingant werd. Maar nu was het schoone Geluwe een ruïne en Gheskière verbannen naar Halle in Brabant.

Maar hoor, daar ruischen langs de gewelven de klanken van Vlissingen's orgel... Wat gaat er al aan onzen geest voorbij!

We zien het platgebrande, vernielde deel van Vlaanderen, we zijn bij ons volk in België, bij ons leger aan den IJzer, bij de duizenden vluchtelingen in zooveler landen verspreid, bij de geïnterneerden en gevangenen.

We hooren onze klokken uit de torens bonzen en de orgelpijpen met een laatste, beschuldigende zucht losrukken en Duitschers smijten grijnzend het metaal op een hoop. We hooren de gewonden kermen, de stervenden reutelen, want... 't was de tijd van een offensief.

Vrienden verschijnen, die nu neerliggen in hun graf... We zijn in het hoogzaal van Maria-Hoorebeke's kerkje, waar meester Blommaert met bevende handen zijn klavier bespeelt en aan zijn Bernard denkt, de jongen uit 't schoolhuis die aan den IJzer viel.

We denken aan André de Vaere, een onzer meest begaafde jongere toonkunstenaars. Hij was de zoon van een organist te Kortrijk, oudste van 10 kinderen en pas had hij op het veld van den roem zijn eerste lauweren geplukt, of hij liet zijn mooi, veelbelovend jong leven op het veld van eer. Klavierspeler van allereerste gehalte, bekroond met de hoogste onderscheidingen van het Conservatorium te Brussel, was De Vaere zonder twijfel geroepen om te schitteren in onze Vlaamsche kunstenaarswereld. Hij gaf wat slechts heel grooten geven: die-

pe ontroering. In hem huisde een fijn-gevoeligheid die in anderer gemoed weerklank kon vinden. Helaas! de oorlog moest Vlaanderen ook van dien zoon berooven...

Hij zal gevallen zijn, met 't beeld van Vaders huiskén,

En van zijn ouden Broel en van zijn kloeke Leie,

En van zijn trouw klavier, dat hij zoo klaar deed zingen,

Dat Vlaanderen monklend horkte als naar een lied in Meie...

Hij zal gestorven zijn, als sterft een teere bloem

Vertrapt door ruwen voet; als sterft een ranke klank

Vermoord in rauw gehuil. Op hem verbeide roem,

Verbeide Vlaanderens trots. Daar sloeg de harde dood:

De Vaere viel voor 't Land. Zijn plaatske is nu leeg,

En op zijn stil klavier drupt stille weedom neer.

De Vaere viel...

Maar soms nog zoekt zijn jonge ziel Het huiskén op, en streeft de rijke toetsen weer:

Dan zweeft daar troostend, langs den boord der Leie,

Het zoetste lied, het schoonste lied:

De Vaere's Lied voor Land en Diet,

Zijn Lied van hoop in Vlaandrens nieuwen Meiel (1)

Ja, wie heeft ze niet gekend, die uren van ontroerende herinnering!

En Borgers leefde meer in 't verleden dan in 't heden... Brugge lag te daveren in het geschut, dat al maar door van 't IJzerland bonsde. En meermalen klonken slagen dichtbij... Dan werden bommen geworpen aan de haven, waar de Duitschers hun zeebasis vormden.

En in Juli 1915 vielen de eerste projectielen in de stad zelf... in het hart van het rijke, ranke, kostbare Brugge, achter de Steenstraat, en de Academiestraat, dus naaij de St. Salvatorskerk, de Onze Lieve Vrouwekerk, het Prinsenhof, de Halle, het Stadhuis, de Bibliotheek, waarlijk nabij de meest waardevolle monumenten der stad.

Kwam men nu eigen broeders en zusters dooden? 't Volk kon 't niet gelooven en 't vertelde elkaar, dat het Duitschers zelf waren geweest. Maar sommigen haalden de schouders op en wisten van een drama te Lichtervelde, waar zes of zeven burgers door bommen van Entente-vliegers waren gedood.

Wie dat kritikeerde, werd verdacht. Men was zoo prikkelbaar, nog vol van de illusie's uit de eerste oorlogsweken; maar pijnlijke ontgoocheling wachtte

(1) J. De Maeght.

de burgerij. Steeds onveiliger zou Brugge worden.

Kwam er nu maar een brief van Marie? Zoo wenschte en bad Borgers elken avond, iederen morgen. Goetgebuur gaf hem moed. Die stond met een koerier in betrekking, ja, nam zelfs van hem brieven voor anderen aan en bracht die rond...

Zekeren morgen belde een man aan de woning. Hij wilde den heer des huizes spreken... Goetgebuur kwam naar voren en herkende den bezoeker.

Ze wisselden een blik van verstandhouding. Dadelijk liet Goetgebuur den man in een zijkamer.

— Spreek maar op, zei hij.

— Slecht nieuws! Ketellapper is aangehouden...

Goetgebuur verbleekte.

— Is 't waar! riep hij verschrikt.

— Over een kwarthier... Verraden door een vrouw... De Deutsche soldaten hebben hem meegeleid.

— Met zijn brieven?

— Neen... hij had er geen... Ze zijn vernield of weggedoken. Ik kom 't u gauw zeggen... 'k geloof niet dat hij anderen verklappen zal, maar 't is beter, dat alle medewerkers verwittigd zijn...

— Neen, spreken zal hij niet... dat weet ik zeker... maar ja, 't is goed dat ieder op zijn hoede is... 't Moest eens aldus eindigen. Ketellapper is te veel bekend. De menschen kunnen zoo slecht zwijgen.

Met Ketellapper had Goetgebuur wat samengewerkt... De man heette eigenlijk Victor Coquit, en reisde in vredestijd met een fiets-molen de kermissen af. Zijn woonwagen met vrouw en kinderen stond nu te Knesselare.

Hij werd bode en nam zijn weg over Maldegem.

Hij zwom door de Schlipdonk- en Leopoldvaart... De kleeren bond hij op 't hoofd en de brieven legde hij in een waterdicht balkje, dat met een touw om zijn hals bevestigd was. 't Mocht sneeuwen, waaien of vriezen dat 't kraakte, Ketellapper bleef nooit aan den oever staan. Was hij over, dan snelde hij naar « Graaf Jan », een herbergje, eenige minuten van daar, juist over de grens. De koerier verspilte er geen tijd, om zich te warmen, maar dronk een biertje,

gaarder van Elde, om zijn vrachtje te verzenden. 's Morgens was de postzak gereed, want voor Ketellapper had men een afzonderlijke mail nodig. Duizenden brieven vervoerde hij per week. In België had hij een groep talrijke helpers, zoodat men verbinding kreeg met vele plaatsen tot in Noord-Frankrijk toe.

Maar nu was 't spaak geloopt. Ketellapper werd scherp ondervraagd, doch loochende alles. De Duitschers gaven zijn identiteitspapieren aan een Judas, een burger, die in hun dienst stond. Deze ging naar Zeeuwsch-Vlaanderen bij de menschen, die gewoonlijk brieven aan den koerier medegaven.

— Ketellapper is ziek, zei hij. Ik doe nu zijn werk en als bewijs heeft hij mij zijn papieren geleend.

Zoo verzamelde de lafaard brieven, aan Ketellapper gericht, en bracht ze naar Brugge. Die werden den gevangene voorgelegd. Nog ontkende de koerier.

Op zeker oogenblik kwam de vrouw binnen die hem verraden had, en de aangehoudene, die zich beheerschen kon bij allerlei strikvragen, bij bedreiging met fusileeren, bij harde gevangenschap, sprong nu uit zijn rol, gedreven door geweldige verontwaardiging.

— Gij zult later geoordeeld worden! riep hij tot 't wijf. Ja, mijnheer, bekende hij tot den officier, ik heb brieven vervoerd voor gescheiden menschen, en ik werd met gejuich en met tranen begroet. Overal was ik als een Engel. Ik bracht het nieuws, dat vader of zoon, of echtgenoot nog leefde. En de menschen drukten me de handen, wisten niet wat doen, om mij te danken. Maar gij, rosse — en weer keerde hij zich tot de verraderes — gij zult geoordeeld worden, als de Belgen terugkeeren.

Ketellapper moest nu de plaats aanwijzen, waar hij over de grens trok. In een auto, voerde men hem er heen. Maar de koerier begreep, dat men dan helpen zou lastig vallen en daarom duidde hij een geheel ander punt aan, waar hij nimmer was geweest.

— En zwomt ge door de kanalen? vroeg de officier.

— Ja.

— Zoudt ge 't nu ook durven?

— Zeker, antwoordde de man.

— Laat eens zien.

Ook hier strekten zich tussehen 't hoog

geboomte de steile Vlaamsche kanalen uit.

Ketellapper voelde zijn hart bonsen. O, kon hij in 't water geraken, dan dook hij onder, zwom door den duiker naar de tweede vaart. En dan den oever op... en Holland was dichtbij...

Dit plan flitste door zijn hoofd terwijl hij zich ontkleedde. Juist wilde hij zich in 't kanaal laten glijden, toen de officier een revolvershot loste en barsch bevoel:

— Hier!

Ketellapper moest zich weer kleeden en werd in de gevangenis van Brugge opgesloten. Lang zat hij er, in afwachting van zijn lot. Men had hem zoo dikwijls met den kogel bedreigd.

Zekeren morgen komt een feldweibel bij hem.

— Nu is 't uw beurt, zei de Duitscher.

— O, wat gaan ze doen? riep de gevangene heftig.

— Stil... Nu is 't uw beurt.

— Wat, meneer?

— Stil toch!... Bij uw aanhouding ontam men u een gouden horloge.

— Ja. Maar wat gaan ze met mij doen?

— Stil. Wat is dat horloge waard?

Ketellapper noemde een som.

— Maar wat is er over mij beslist? vroeg hij weer.

— Stil!... Bij de huiszoeking vond men... en de feldweibel noemde de aangeslagen som.

— Ja.

— En een rijwiel nam men ook af?

— Maar wat gebeurt er met mij?

Angstig klonk die vraag.

— Stil. Nu is 't uw beurt... Morgen zult ge...

De feldweibel zweeg.

— Wat doen? O, zeg het...

— Morgen zult ge... en weer hield de Duitscher de andere woorden terug.

Ketellapper wachtte op zijn vonnis. 't Zweet parelde hem op 't voorhoofd.

— Zeg het dan toch! smeekte hij.

— Morgen zult ge... weer een pauze, naar 't kamp van Holzminden overgebracht worden!

En Ketellapper barstte in tranen uit, tranen van vreugde. Eindelijk de ontspanning van 't zoo geweldig gemartelde zenuwstelsel.

Geen kogel dus! Niet de dood! En hij

dacht aan zijn vrouw en kinderen in den woonwagen te Knesselare.

's Anderdaags werd de koerier opgeleid. De burgers te Brugge kenden hem en riepen «goeden dag» en «tot weerziens» 1).

Goetigebuurt was dus niet in 't minst door deze aanhouding gehinderd geworden, maar de hoop op een brief uit onbezet België was nu voorloepig verdwenen.

* * *

Zoo verliepen weer eenige dagen.

't Was 11 Juli.

— Dag der Gulden-Sporen, zei Goetigebuurt. Maar vandaag mogen we niet gaan betoogen bij het beeld van Breidel en De Coninck.

Gulden-Sporendag! Och, ja, weemoed greep dezen dag veel Vlamingen aan.

Wie dacht niet aan verleden jaar, aan de vreedzame, kleurrijke stoeten, toen men onder wapperende vlaggen en bannieren, door de straten trok, herdenkend den Gulden-Sporendag en de Antwerpe-naars zagen weer dien zoelen zomeravond op de Groenplaats te Antwerpen, toen ze met tienduizenden in eerbiedige stilte de Rubens-kantate beluisterden, 't hooglied van Vlaanderen, waarin de fijne, zwierige toren met zijn zilveren klokjes medezong...

(1) Eenige maanden later ontmoette ik Ketellapper in een vluchtelingenbarak, te Vlis-singen. Hij zat er kalm bij de gloeiende kachel.

— Gij? vroeg ik.

— Ja, weggelopen...

Neen, ze hadden 't sluw kerelke — hij was klein van gestalte — in Duitschland niet kunnen houden. Onderwege was hij nog tweemaal gegrepen. Eerst ergens bij Keulen. Een gendarm stopte er hem in een dorpsgevang. Daar stond een versleten gegoten kachel. Ketellapper rukte er een stuk ijzer van los en maakte daarmee een gat in den muur. En weer liep hij in de vrije lucht. Hij wilde naar zijn gezin in België. Bij Namen greep men hem vast, omdat hij geen paspoort had en de oud-koerier zat tien dagen in een vesting.

Toen werd hij ontslagen en kreeg hij zelfs een papier als vrijgelaten gevangene, die naar Knesselare moest.

— Zoo gaven de Duitschers mij nu nog zelf een pas, merkte hij vroolijk op. Hij kwam in den nacht op 't dorp aan om geen opspraak te wekken en nam dan vrouw en kinderen naar Brussel mee, en zette den wagen op een veilig plaatsje tot betere tijden, als in Vlaanderen 't kermisvaantje weer wapperen zou.

In de hoofdstad bleef hij tot de deportatie begon te woeden.

De oud-koerier begaf zich naar Nederland. Hij zette een houten raam tusschen de draden des doods, kroop er door... en nu zei hij: «Ik ga naar Engeland in de koolmijnen werken; koerier spelen, dat gaat niet meer, tot mijn spijt.»

Een toren laten meezingen, dat was 't stoute durven van Vlaanderens kunst-reus Benoît. Een toren laten meezingen met menschen en instrumenten, we mogen 't met fierheid zeggen, dat hoorde men alleen in Vlaanderen.

Was het een wanhoopskreet, toen op dat plein, aan den vooravond van den moorddadigen oorlog, de Antwerpsche zangers in Benoits krachtig lied de vorsten bezwoeren, 't zwaard in de scheede te laten... Welk een verlangen in die kantate naar den duurzamen vrede! En de toren daar in de hoogte, aan den oever der Schelde, stemde in met de zangers... en tienduizenden, in den schemer van den heerlijken zomeravond, luisterden bewogen toe:

Dan zal de beiaard spelen
Van al uw torentansen,
Dan zal de grijsheid kweelen,
Dan zal de jonkheid dansen...

In 't Gevangenkamp te Soltau (Duitschland)

En veertien dagen later... o, neen het was niet de beiaard, die speelde... veertien dagen later stormde ook door België de alarmklok...

En hoevelen van hen, die toen op Antwerpens Groenplaats of elders, gansch Vlaanderen door, den Gulden Sporendag vierden, lagen thans begraven...

De vreedzame beweging voor Vlaanderens hervorming was nu een strijd op leven en dood. De Vlaamsche Leeuw, die toen op onze rustige betoogingen klonk, brulde thans tusschen kanongebulder en bajonetgekletter...

Ja, de Gulden Sporen-dag-viering was een vreedzame beweging voor Vlaanderens hervorming. Zeker, dat feest werd door een partij beschimpt, bespot, veroordeeld, maar het was nog hooger, sedert de koning in zijn proclamatie den Vlaamschen soldaten toeriep: «Gedenken den slag der Gulden Sporen!»

Neen, de Gulden Sporen-dag was geen vijandige betooging tegen Frankrijk, zoomin als «Independence-day» in Amerika een tegen Engeland is.

Den 11en Juli 1302 behaalde bij Kortrijk het volk voor de eerste maal de zege op den verdrukkenden adel. Vlaanderen werd daardoor behoed voor tyrannie en tevens voor inlijving bij Frankrijk.

't Was een strijd voor sociale en nationale vrijheid. En daarom herdachten wij dien dag. Wij wezen ons volk op de vaders, die de vrijheid mindem, en er

't leven voor waagden. En dat vrijheidsgevoel wilden we bij onze stamgenooten ontwikkelen.

Of zouden wij gevierd hebben 't bloedbad bij Kortrijk, het kermen van gewonden, het vernielen van menschenlevens? Zouden wij vereeren den oorlog! Neen... nooit, nooit is dat geschied! 't Was een dag, waarop de Vlamingen zich vereenigden, om elkander te sterken in hun beweging voor volksontwikkeling, hun beweging om taalrechten... «In Vlaanderen Vlaamsch» «Wij eischen een Vlaamsche Hoogeschool». De

Afl 42 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel
“ Het Bloedig IJzerland ”

VERBODEN NADruk

Prijs: 30 centiemen

Afl. 42

WEKELIJSCH AFLEVERING

7 November 1920.

ze en dergelijke opschriften werden in onze stoeten gedragen en over die onderwerpen voerden onze redenaars het woord.

Vlaamsche edelen die in de 13^e en 14^e eeuw 't volk wilden verdrukken, sloten zich bij het Fransche hof aan... Wat gaven zij om een onafhankelijk Vlaanderen? Frankrijks vorst mocht in 't land van Leie en Schelde heerschen, zoo de heeren maar dezelfde macht hadden als hun collega's in Frankrijk.

Doch 't volk in Vlaanderen, gesteund door sommige beter denkende ridders,iep ten strijde. Frankrijks koning zond een machtig leger. Reeds waren in Vlaanderen, Fransche garnizoenen. Dezelfde namen keerden nu in 1914 terug.

De Vlamingen verjoegen de bezetting uit Ieperen, Veurne, Dixmuiden, Nieuwpoort, Winoxbergen.

Ze belegerden 't kasteel van Kortrijk... Daar viel hen 't Fransche leger aan, en de bloem van Frankrijk sneuvelde onder de muren der stad. Zevenhonderd Gulden Sporen werden op 't slagveld gevonden. Vandaar den naam « Gulden Sporen-slag. »

Was er iets nieuws onder de zon? Wij lezen in de Vlaamsche kronieken over die dagen o.a.:

« Gwijde van Namen schreef openbare gebeden uit en vroeg aan de abten: « Gelieft zoo goed te zijn, plegtige processien te verordenen, zoolang de oorlog duren zal, welken wij tegen onze vijanden volhouden; dat al het volk die bijwoone, en God bidde met eene behoorlijke devotie en eene volle uitboezeming der herten, niet alleen voor ons, maar nog meer voor ulieden, ten einde de almachtige Heer ons den zegepalm verleene. »

Neen, niets nieuws onder de zon. Toen in 1302, hielden de Leliaerts te Gent de poorten gesloten, opdat geen Vlaamsche strijders naar 't leger konden gaan, maar zevenhonderd poorters slopen over de muren, om hun schuld aan 't vaderland te voldoen.

En in deze dagen... hoeveel Belgische jongelingen werden binnen hun gemeente gehouden, maar slopen 's nachts over de grenzen om aan 't front zich bij 't leger te scharen.

Niets nieuws onder de zon. De Minderbroeder van Gent schrijft in zijn kroniek, dat de vijanden poogden schrik en

vrees in Vlaanderen te verspreiden door hun wreedheid, want zij vernielden al wat zij konden bereiken, zonder zelfs de vrouwen, grijsaards of kinderen te sparen. Maar die verwoestingen, wel verre van de Vlamingen af te schrikken, hitsten slechts hun woede meer en meer aan, en voerden hen tot een schrikkelijke weerwraek ».

Klonk ook niet bij Dixmuiden boven 't wapengekletter, uit de rangen der Belgen de kreet: « Leuven, Dendermonde! »

Niets nieuws: de gouverneur van Kortrijks kasteel had vlammenende pijlen doen werpen, om aldus den Franschen 't standpunt der Vlamingen aan te duiden...

En nu zag men vlammenende pijlen in Vlaanderens duinen en daar aan het kanaal van Brugge naar de kust, seimen aan vliegers en aan schepen op zee.

En zoo zouden we aan 't vergelijken kunnen blijven en ook spreken over dezelfde namen van Vlaanderen, waar 't bloed van strijders vloede...

Maar 't grootste punt van overeenkomst beseftte men, als men dacht aan koning Albertus' oproep: « Vlamingen gedenkt den slag der Gulden Sporen ». Ja, weer was Vlaanderen, was gansch België in zijn vrijheid, zijn onafhankelijkheid bedreigd en hadden de vreedzame werkers hun gerief voor 't strijdwapen verwisseld en stonden ze pal, als weder de vadersen bij Kortrijk.

Wie had het verleden jaar durven vermoeden? Toen waren we nog in Kortrijks velden geweest. En we dachten aan Gezelle's regels, hier gedicht, toen de priester aan de Leie doolde en mijmerde:

« Groeningeveld, waar zijn de dagen,
als in uw gras, als in uw zand,
steunende op God de 'egers lagen,
die vochten vrij ons vaderland? »

Groeningeve'd, daar bloemen bloeien,
daar koren wast nu, veral
daar gaan wij, vrij van vreemde boeien,
wie die het ons verbieden zal! »

Ja, we wandelden er vrij... We stonden voor het huizeke, waar Peter Benoît naar zijn dichterlijke moeder luisterde of naar vaders klarinet of oom om Vlaamsche vertellingen vroeg; waar hij later de eer, de hulde... en ook de kuiperijen ontvluchtte, om te genieten van eenvoud en van hartelijken omgang met

't goedige volk. We slenterden langs de Leie, waar Claus, Viérin, Huys schilderden, Gezelle dichtte en Buyse schreef, waar kloeke mannen fluitend en schertsend 't vlas in of uit 't water brachten of 't opstapelden in die kleurige kappelkes, zoo eigen aan 't landschap geworden.

We volgden de bloemige paadjes door de akkers, langs de hoeven, waar de boeren u een « goên dag » toeknikten... waar u telkens bij 't zien van zooveel tooneeltjes een geestig liedje van Hullebroeck in de gedachten kwam.

We kwamen te Kortrijk zelf, in de Onze Lieve Vroowekerk, waar de Vlamingen hun Gulden Sporen hingen... We stonden voor Gezelle's huizeke, waar hij zooveel weemoedige uren heeft gesleten. We poosden op het rustige Begijnhof, zoo fijn en rank uitgebeeld door Kortrijks kunstenaar Viérin.

« Wie die het ons verbieden zou? »

Maar nu werd het ons verboden... thans was een vreemde er meester...

De Bloedmeersch, waar zooveel mannen in 1302 sneuvelde, was nu bij de stad ingelijfd en bebouwd. Maar uit een partikulieren brief vernam ik, dat een hoeve bij Pilkem reeds door 't volk « 't Bloedhof » genoemd werd. En bij menig bloedhof herdachten de Vlamingen dit jaar den Gulden Sporen-slag in heftigen kamp tegen den overheerscher van 't vaderland.

Dikwijls bleef Goetgebuur voor het beeld van Jan Breydel en Pieter de Coninck staan en dan dacht hij aan zijn zoon... en ook aan een verhaal, dat hij onlangs gelezen had... dit:

« Daar was 'nen keer een Moeder en zij had twee schoone kinderen. 't Waren tweelingbroerkens. De Moeder heette Belgica en hare kinderen heetten Vlamminck en Waelken.

Hoe het kwam, weet ik nu niet, maar Vlamminck kreeg geen eten genoeg van z'n Moeder. Hij moest bijna uitsluitend leven van een beetje Fransch brood (in Vlaanderen de naam voor cadetje), maar zijn maagsken wilde in de eerste plaats toch iets anders.

Vlammincksken kreunde en kripte gansche dagen en somtijds maakte het groot lawijt, klaar van den honger.

Moeder Belgica sprak dan zoete woordekens om het te paaien, maar Vla-

mincksken kreeg toch niet wat het noodig had.

In de gebuurte nu woonde Teuto, een reus.

Op zekeren morgen kwam hij af en hij wilde Moeder Belgica dooden.

Vlamminck en Waelken liepen zoo hard hun beenjes rekken konden en zijde aan zijde, hand in hand, bleven ze staan, pal, tusschen hun moeder en dien leelijken reus Teuto.

Ze stonden daar zonder vaar of vrees, kop in de lucht, met blinkende oogskens en 't was schoon om zien.

« Uit den weg! riep de reus, maar wat zouden ze wel!

Teuto kwam nader en ze sloegen op hem. Dan verzoete de reus met eens zijn gelaat en « Vlamminck, men kind », zei hij, « je Moeder laat je sterven van den honger; kom mee met mij en eet je buiksken vol! »

« Blijf van m'n moeder! beet Vlamminck hem toe en de tranen sprongen uit z'n oogen en hij gaf een hartelijken duw in de hand van z'n broer, in de hand van Waelken.

Toen hebben zij zich alle twee — Waelken en Vlamminck — zoo moedig gedragen, dat de reus wegvlugten moest.

De historie zegt, dat Moeder Belgica het naderhand over haar hart niet meer kon krijgen: zij gaf Vlamminck de volle maat van alles, wat hij noodig had om te leven; juist lijk aan haar Waelken.

Waelken en Vlamminck groeiden op en werden twee schoone en struische jonge mannen en al de geburen zagen hen doodgaarne. »

Zou België aan Vlaanderen recht doen, het zijn taal de plaats geven die ze toekwam? Dat kon niet anders. En Goetgebuur, hoe scherp hij het afscheid van Emmanuel ook voelde, hoe dikwijls angst hem beheerschte om den geliefden zoon, was toch fier, dat zijn jongen meestreed voor een vrij Vlaanderen in een vrij België. En als hij zoo voor Breydel en De Coninck's beeld stond, begreep hij veel beter dan vroeger het verleden. De Fransche koning en zijn hofkliek en de Vlaamsche adel, zij waren de Pruisen van 1302.

Bij Groeninge won de democratie het van 't ridderwezen, en in gansch Europa zegevierde de derde stand — het volk — voor de eerste maal op zijn verdrukken.

En dat gebeurde in Vlaanderen, vijf eeuwen voor de Fransche revolutie! Maar wat was er van dat eens zoo krachtig volk geworden? Zie te Brugge... toen de ziel van Vlaanderen! Was het niet de stad van slaafsche onderwerping eener groote meerderheid aan een kleine minderheid...

De Franskiljons, zoo noemde men nu in Vlaanderen de Leliaarts.

Goetgebuur las veel, en in deze dagen sloeg hij een boek over Vlaanderen open, met de beschrijving der ontvangst van Filips den Schoone en Johanna van Navarre, koning en koningin van Frankrijk, in 1300.

« Op het midden der markt verrijst een statige troon van lazuur fluweel, daarop zetels met gouden boordsels en gewrochte kussens. Voor den troon, tot ver op de markt liggen kostbare tapijten. Bij den ingang der Steenstraat staan vier voetzuilen; op ieder een bazuinblazer, een faamengel voorstellende, met lange vleugelen en in purper gewaad. De aanvallende straten zijn in dreven herschapen. Tegen de gevels der huizen hangen heerlijke behangsels, loofkransen, sneeuw wit lijnwaad. Jonge maagdekens strooien bloemen. In prachtig gedreven vaatwerk brandt reukwerk.

In de straten en op de markt staan burgers met vrouwen en dochters, de laatste op kostbare wijze gekleed en getooid, in weelderig Vlaamsch lijnwaad, in fluweel of satijn.

Bazuinen weergalmen, trompetten schallen. Een stoet verschijnt. Wapenboden op witte rossen. Zij voeren de banieren, gulden leliën op een blauw veld. Een ridder, hoog van gestalte, fier van houding, welbesneden bijna vrouwelijk van gelaat, een vorst. Naast hem op eene vale hakkenei een vrouw, met trotsch, hoogmoedig uitzicht, het gansche lichaam met edelsteen overdekt. Schildknapen, hofjonkers, ridders; te midden hen standaarden, wimpels, banieren, banderollen. Lijfwachten in ijzeren wapenrusting met lange speren sluiten den stoet.

« Frankrijk, Leve de koning, leve de koningin! » Maar 't zijn alleen de overheidspersonen, de edellieden die aldus juichen.

De burgers zwijgen. Met op elkander geperste lippen starende zij het schitterend

schouwspel gaande. Hun gelaat drukt misnoegen uit. Hebben zij dan niet dien troon daar opgericht, die gevels versierd, die behangsels, loofkransen, schilden tegen de huizen aangebracht, die tapijten daar op den grond gespreid!

Neen, duizendmaal neen, 't is met een wrok in 't harte, dat zij dat huldebetoon aanstaren, dat huldebetoon van zwakke magistraten, van ontaarde edellieden, die kruipen voor de Leliën van Frankrijk.

Die statige ruiter is koning Philippe-Le-Bel, die hoogmoedige vrouw Johanna van Navarre, de vorst en de vorstin van Frankrijk, de vijand, verdrukker van Vlaanderen!

Neen, de fiere Bruggelingen krulpen niet, buigen nimmer den stijven nek.

En de koningin, zij voelt zich gehoond bij deze koele ontvangst. Zij is gegriefd door wat zij noemt de onbeschoftheid dezer lage dorpers en tegelijkertijd voelt zij zich zoo aangegrepen door jaloeschen spijt bij 't aanschouwen der gewaden, dat zij zich niet weerhouden kan uit te roepen: « Mijne heeren, ik meende alleen koningin te zijn in Frankrijk, maar ik zie hier neder op eene gansche schare vrouwen en dochters, als vorstinnen gekleed. »

Een ander tooneel.

De groote klok luidt zege. Vrouwen en meisjes snellen de stad uit, juichende, met lauwerkransen, met bloemen. Ginds verschijnen echtgenooten, broeders, zonen, geliefden. Als overwinnaars keeren zij terug van het bloedig slagveld te Groeninge. Het machtig en schitterend leger, door Frankrijk naar Vlaanderen gezonden, om wraak te nemen over de uitmoording van den Franschen bezetter in Brugge (de Metten in Mei 1302), werd verslagen, vernietigd. Zeven duizend ruiters, waaronder drie-en-zestig prinses, hertogen en graven, zeven honderd baronnen, elf honderd edelen en twintig duizend voetknechten sneuvelden onder de muren van Kortrijk.

En in Frankrijk zelf juichen de burgers, want de geest, die Vlaanderen onderwerpen wilde, drukte ook hen. »

En nu in 1914-1918 stonden de Franschen naast de Belgen; de kwade geest, waardoor Filips de Schoone en Johanna van Navarre bezeten waren, huisde nu in Wilhelm II. Moest deze overwinnen en na den vrede zijn intocht houden bin-

nen de overwonnen steden, dan zou de kaste weer een troon oprichten gelijk in 1302, en thans roepen: « Leve Duitschland! » En het volk?

Ha, wat had men van ons volk gemaakt. En Goetgebuur sloeg andere beschrijvingen op uit zijn stede. 't Was over de kantwerksters, de vrouwen en meisjes, die in de achterbuurten voor het kussen zaten, van 's morgens tot

het zoo eigenaardig vonden, dat zij een kantkussen kochten en dit wonder spel van kllossen, spelden en draden leeren wilden.

Eigenaardig gewis, bij oppervlakkige beschouwing.

Maar lezer en gij lezeres zult het wellicht nog dieper gevoelen, die Vlaamsche kant, zoo gezocht, zoo beroemd de gansche wereld door; die Vlaamsche kant

De Halletoren te Brugge

's avonds, dikwijls tot in den nacht om een karig loon:

« Schaars genoeg om licht en leven,
Schamel dak en doek te geven. »

Met moeite en voor de besten een frankje daags.

« Eigenaardig, dat spellewerken » hoorde ik menigmaal een vreemde dame uitroepen, en ik heb er gekend, die

voor 't koninginmekleed, die kant met goud gekocht, getuige van de Vlaamsche kunst en nijverheid, is helaas gewonnen ten koste der gezondheid onzer Vlaamsche meisjes en vrouwen. Hoe kunnen uit die tengere meisjes, die voortdurend gebogen zitten over het kantkussen, krachtige vrouwen groeien? Rusteloos arbeiden de spellewerksters, om straks

de vervaardigde kant naar een huis te brengen, waar op een naamplaat in groote letters gegraveerd staat: « Dentelles ».

Ik heb in 't vroege morgenuur de arme bloeden van kinderen, naar de kantwerkschool zien gaan. Op een leeftijd, dat andere meisjes spelen, stoeien, leeren en spelende leeren, kromt hun tenger lichaampje over 't kussen. En als zij 't werk eenigszins kunnen, brengen zij eenige centen thuis.

Bloedgeld! Er wordt met dit woord veel geschermd, het wordt dikwijls misbruikt. Neen, wij zullen die kantencenten geen bloedgeld noemen, maar toch er kleeft iets aan dat koper of dat nikkel...

O die kleine Brugsche huisjes, treedt er binnen: armoede grijnst. Gij ziet er vrouwtjes met witte muts: één woord heeft nog invloed op hun geest; het woord disch!... Disch, dat is gelijklopend met bureel van weldadigheid, met armenzorg.

Ach 't verval van Brugge, het komt u ook tegen in deze achterbuurten. Zijn er dan geen mannen, metforsch gespierde armen? Wilt gij het antwoord? Gaat dan naar de Dammepoort, gaat naar de verlaten kaaien, naar de oude bruggen. Daar zijn mannen, liggende tegen eenen afgebrokkelden muur, rustende tegen een leuning, zittende op eenen vaartkant. Er is geen handel, geen nering in Brugge, geen verteer. En toch in die straten en stegen spelen kinderen. Veel mannen schijnen al weinig zich om den dag van morgen te bekommeren. Maar de moeders kunnen zij aanschouwen, dat hun kroost honger lijdt! Neen moeders kunnen dat niet. Wat dan? Luistert wat Havard hiervan vertelt:

« Het is avond. Van tijd tot tijd gaat ons een sombere gedaante voorbij, een wezen, gehuld in den mantel met kap, die door de bewoners van Brugge, zoo wel door de burgervrouw als door de nederige kantwerkster gedragen werd. Maar zijt gij het inderdaad, meisjes van Brugge, zoo vermaard om uw schoonheid, die derwijze omhuld over de straat gaat? Zijt gij niet meer, als in den tijd van Guicciardini, schoon, bevallig, innemend en zeer beschaafd? Wat bracht u tot dit dragen van dit kostuum, waarloef die kleedij? Sombere, allen eenvormige gestalten, die met gesluierd gelaat, aan geestelijke zusters gelijk, u zonder eenig

geruisch langs de muren voorspoedt, is het een rouwgewaad over de verdwenen Brugsche grootheid, dat gij draagt, of wel, zijt gij de rusteloze schimmen der oude bewoners, die bij het invallen van den nacht terugkeeren, om hun geliefkoosde stad te bevolken?

Helaas neen, wij mogen aan die bedrieglijke denkbeelden niet toegeven. De zoo treurige werkelijkheid veroorlooft ons zelfs deze dichterlijke hersenschimmen niet. Volg slechts een van die onbekende, sombere gedaanten, gij zult haar steeds zonder eenig gedruisch zien doordringen in een bescheiden woning, den donkeren winkel van een apotheker of drogist, waar men tegen geringen prijs tweeërlei langzaam werkende vergiften verkoopt. Gij zult zien, hoe zij stilzwijgend twee vooraf gereed gemaakte pakjes in ontvangst neemt en, na eenig klein geld te hebben nedergelegd, zich weder haastig verwijdert. Die twee pakjes zijn de dubbele behoefte voor den nacht; de vervalschte koffie, welke de moeder verhinderen zal een oog te sluiten, en een aftreksel van papaverbollen, dat de kinderen zal doen slapen. Onvermijdelijke voorzorgen, want de nacht moet aan den arbeid besteed worden, en het brood voor den volgenden dag, dat nog niet gewonnen is, moet aan den slaap worden betwist. Welk een vreeselijke tegenstelling, die verleden grootheid, die fortuin, die luister, die verdwenen glorie en de onverbiddelijke ellende, welke tegenwoordig den armen bewoners de keel **dichtsnoert, en hen noodzaakt hun gezondheid te verwoesten, om hun ellendig bestaan te doen voortduren.** »

We spraken over spellewerken.

Menigmaal was ik getuige van bezoeken der vertegenwoordigers van kantverkoopsters in de buitenhutten, afgezonden dus uit die huizen in de stad, waar men op een naamplaat « Dentelles » leest.

— Hier hebt gij een patroon. Overmorgen moeten er zooveel ellen vervaardigd zijn. Madam heeft het gezegd.

Meestal hebben de spellewerksters met een « madam » te doen.

— Maar mijnheer dat kan niet. 't Is in 't drukke van den veldarbeid. Het vlas moet gewied worden. Er is veel werk op den akker, antwoordde de jonge dochter.

— Daar kan ik niets aan doen. Ik

breng u het bevel van madam over.

Het meisje ziet vragend naar de moeder.

— 't Is moeilijk mijnheer, waagt deze te zeggen.

— Ja ik wil het wel gelooven, maar zoo is het ook voor ons. De klanten willen niet wachten.

Er is ongetwijfeld een bruiloft, een feest op handen. Een lastig punt.

— Welnu? vraagt de stedeling ongeduldig.

— 't Zal gedaan zijn, zegt de moeder, want in den geest ziet zij een verholgen dame en ach! de tijden zijn zoo duur, de pachten zoo hoog, de markten zoo laag. Een schoonen stuiver bijverdiensten, dat kantwerk!

En dubbel zwaar wordt de arbeid. Wanneer de arm reeds lam is van het veldwerk, klinkt nog het « tik, tik, tik » door de schamele woning, dan vindt de kantwerkster nog kracht om een vrolijk of goddienstig liedje aan te heffen. Men kloeg niet... Wat hielp het? Ik herinner me een kornwijnster, aan wie ik vroeg of de oogst goed gelukt was.

— God zij geloofd mijnheer, wij mogen niet klagen! Niet klagen! En ik wist dat zij, de vrouw des huizes die een talrijk kroost verzorgen moest, op de knieën over 't akkerland kroop, daar zwoegde, zich afmatte alsof 't scheen dat zij met dien grond vergroeid was; dat zij zich als een lastdier kromde om de eg door 't veld te trekken, den zwaar beladen kruiwagen huiswaarts te voeren. Ik wist, dat de vrucht van dit slaven slechts een kleine winst kon bedragen.

Niet klagen! En zij, die nieuwe begrippen wilden verspreiden en streken voor den achturigen werkdag en hooger loon, ze waren in 't duister brein der plattelandsbewoner eenvoudig « slechteriken », « revolutiemakers ».

Goetgebuur zag dat alles scherp... O, zeker, men had maatregelen getroffen... men verbood den verkoop van slaapbollen, men deelde in den Winter soep uit, en bij rijkemansbegrafenis brood, men kwam met eenige lapwetjes, maar de groote oorzaak bleef: de macht der kaste! O, als Wilhelm II overwon, zou het nog erger worden... De kaste zou in hem haar nieuwen beschermer vinden en erkennen, en zich veilig gevoelen in haar kasteelen en groote huizen, als

de « steenen » van weleer... En het volk? Ja, wat had men van het volk gemaakt... Brak men niet de karakters door slecht onderwijs, door omkoopings bijverkiezingen, door drank en slavenarbeid met lage loonen, door huichelarij, en op zooveel andere wijzen nog... En nu reeds zoo velen, die den vijand dienden! Maar toch in 't gemoed der groote massa bleef de weerstand en 't gezonde begrip van vrijheid!

Schijn bedroog zoo. Was wat later, een arm Brugsch vrouwtje er niet het treffend bewijs van? Mien moest het koper inbrengen en zij ging ook in haar valen gelapten kapmantel, het mager wezen in het witte mutsje geklemd... En tot den officier zei ze: « Meneere, 'k zijn hier met mijn koper. 'k Heb er niet vele, alleen Ons Heere op zijn kruis. Hier hebt ge het »... En zij haalde van onder het zwarte kleed een koperen kruisbeeld, dat boven haar schouwke had gehangen. En dat Brugsch vrouwtje, dat misschien noch lezen, noch schrijven kon, vervolgde: « Ons Heere op zijn kruis! Maar, meneere, de Joden waren algeijk zoo wreed niet of gij... Z'en vroegen aan Maria de nagels niet, om haar eigen zone aan het kruis te slaan, maar gij vraagt dat van ons... Het koper, om het te verkeerren in wapens tegen ons eigen zonen, ginder aan den IJzer! »

Welk een dichter kon dat uitdenken! Heilige, verheven woorden waren het, die welden uit 't hart van een vrouw uit Brugge!

Ja, in 't gemoed van het volk bleef het oprecht, waar gevoel...

Maar als Wilhelm II overwon... Doch hij zou niet overwinnen, het kon niet... het ware de bekroning van het onrecht. Zoo zei Goetgebuur tot zich zelf, als hij voor het beeld van Breydel en De Coninck stond, gelijk voor een altaar, waar hij moed en kracht putte voor den zwaren strijd...

In 1887 had men dit beeld op Brugge's markt onthuld. Het voetstuk vertoont de wapens van Brugge, Gent, Ieperen, Kortrijk, een voorstelling der « Brugsche Metten », toen de burgers op een morgen alle Franschen binnen Brugge doodden, en van den Gulden Sporenslag en den terugkeer der overwinnaars.

Voor al het laatste tafereel boeide Goetgebuur het meest... O, wanneer zouden

ze terugkeeren van den IJzer... begroet door Melchior, ginds in het ranke belfort, de «zegeklokke» zooals de burgers ze noemen.

Ook die hooge toren hief de gedachten op... boven de wemelende Duitschers hier beneden, en wakte vertrouwen. Hij bekroont de halle, een reusachtig gebouw van 84 meter lengte en 43 meter breedte, uit de 13e eeuw, gewijzigd in de 16e. In den bloeitijd stonden hier de kramen der lakenwevers, linnenhandelaars en der andere neringdoeners, maar dood-sche stilte hangt nu in de ruime zalen.

't Was een privilege der gemeenten een belfort op te richten, den wachttorens, waarin tevens de klok hing, die bij gevaar de burgerij opriep, en waarin men de stadsscheuren bewaarde.

De toren is 80 meter hoog. Op de eerste verdieping zijn twee nissen in den muur, met acht sierlijke deuren in gesmeed ijzer, de bewaarplaats van Brugge's keuren, zoo dikwijls met 't bloed der burgerij verdedigd. Om bij de kostbare stukken te komen, moest men tien verschillende sleutels gebruiken, die ook bij tien verschillende personen, den burgemeester en dekenen der ambachten, berustten. In een der nissen lag bovendien 't groot zegel, zonder hetwelk de stadsschepenen geen besluiten uitvaardigen konden.

Hooger hangen de klokken. De grootste, de «zegeklokke», heet Melchior, die ruim 8000 kilogram weegt en in 1680 door Melchior de Haze gegoten werd. De beiaard telt 49 klokken, gegoten in 1744 door Jacobus Dumery. De koperen cylinder, welke 't spel regelt, heeft een gewicht van 10.000 kilogram.

Een torenwachter, die daar boven schoenen lapte, leidde de bezoekers rond. Miste ge knevel en baard, bijna zeker lachte hij tegen u zijn Engelsch, maar bij de eerste klanken Nederlandsch, sprak hij u ongedwongen toe in zijn zangerig dialect. Hij was de opvolger van de vroegere torenwachters, die ieder uur op den horen moesten blazen, en hij zelf bewees elk uur zijn aanwezigheid op zijn hoogen post, door 't schepenbelletje, het «wekkertje», te bewegen.

Van den toren geniet men een heerlijk panorama, dat zich uitstrekt over 't houthrijk Vlaanderen, zuidwaarts, tot de kust ten Noorden, en van Oostende tot over Sluis in Zeeland.

Maar nu hadden de Duitschers de Belgen van daar verjaagd... en een machinegeweer op het belfort geplaatst. En soldaten spiedden van daar de omgeving af, en bij avond en nacht zagen ze in het Westen den hemel open en toe gaan van 't vuur...

Aan hun voeten lag de grijze stede met haar pracht van torens, tinnen, spitsen en trapgevels, zich lijnend tot kronkelende straten, en kaden, maar ook een blad vol van een roerige historie strekte zich daar voor hen uit.

Brugge's rol in 1302 weet ons volk dank vooral aan Conscience's «Leeuw van Vlaanderen», maar veel minder is het bekend, hoe het nobele, oude Brugge, waar zooveel schatten uit 't verleden verborgen zijn, ook nog een herinnering aan een ander wapenfeit bewaart, aan den strijd bij den Pevelenberg (1304), en wel in zijn vermaarde... Blindekensprocessie.

Na den slag der Gulden Sporen liet de Fransche koning Filips de Schoone, zijn pogingen niet varen, om de Vlamingen te onderwerpen, maar hij bevond zich nu tegenover een eendrachtige, welbewuste natie, sterk door haar liefde voor het land. Zelfs de Leliaarts, die altijd de partij der overwinnaars kozen — men zag het ook nu van hun navolgers tijdens dezen oorlog van 1914 — sloten zich bij de Klauwaarts aan, om hun vroegere houding te doen vergeten.

Vlaanderen werd vrij van de oevers der zee tot aan de Scarpe.

In Frankrijk dorste men naar wraak en de koning gebod er een algemeene wapening; alle strijdbare mannen tusschen achttien en zestig jaar moesten zich aanmelden... 't Was nog militairischer dus dan bij de Pruisen in de 20e eeuw...

Maar in Vlaanderen bleef men evenmin achterwege... en de kroniekschrijvers getuigen, dat men in die dagen geen enkelen man te lande ontmoette; allen waren in het kamp. Er werd gevochten, gebrand, geplunderd... de gewone gang van oorlogen dus.

Om korter te vertellen, op 19 Augustus 1304 stonden beide legers tegenover elkaar bij den Pevelenberg, tusschen Dowai en Rijsel. Hevig werd er gestreden, tot zelfs in den nacht... De eigenlijke aanvoerder was Willem van Gulik, die tot

bij de tent van Filips den Schoone geraakte, maar daar sneuvelde. 't Is waar, een tovenaars had hem wijs gemaakt dat hij onkwetsbaar was, en de edelman geloofde dit... Die tovenaars had beter zijn mond gehouden, want nu zijn voorspelling door de feiten valsch bevonden werd, moest de man zijn leven op het rad eindigen; dit was de wraak van Willem's bloedverwant Jan II en die moord greep plaats te Brussel.

De slag bij den Pevelenberg bleef onbeslist en er was in 1914-1918 niets nieuws onder de zon — elke partij eigende zich de zege toe. De Fransche koning liet in de vlakte van Beauvry een Te

Standbeeld van Breydel en de Coninck te Brugge

Deum zingen en zijn soldaten besteedden dan drie dagen om hun achttien barons, drie honderd ridders en negen duizend soldaten, die dood gebleven waren, op te zoeken. Ook de Vlamingen noemden zich overwinnaars en hadden acht duizend man verloren.

«Ter eeuwige gedachtenisse over de victorie van Pevemberg, stichtte Robrecht van Bethune, grave van Vlaanderen, te Brugge in 1305 eene kapelle ter eere van Onze Lieve Vrouwe, met een gasthuis

voor blinde menschen : van daar de name van Onze Lieve Vrouwe van de «blinde lieden» of van «blindetjes».

Het godshuis is verdwenen, maar de kapel bestaat nog bij de Smedepoort.

Ook de meeste burgers van Brugge waren ten strijde getrokken, en «toen hadden de Brugsche vrouwen aan Onze Lieve Vrouwe van Potterije eene belofte gedaan van jaarlijks eene processie in te stellen, met haere kinderen in 't wit gekleed, en zoo te gaen naar de voorzeide Onze Lieve Vrouwe, en 't zamen op te offeren eene keerse van dertig ponden was ware 't zake, dat hare mans bevaerd wierden en de vijand verslagen.»

De Bruggelingen waren te dapper om achteraan te blijven, waar er voor de vrijheid gestreden werd, en velen zullen gevallen, maar de meesten toch teruggekeerd zijn, en dus waren er vrouwen genoeg, om dankbaar hun gelofte te houden... Van de weduwen wordt dan in dergelijk geval niet veel meer gewaagd... we zien het ook in onzen tijd, helaas!

Zoodus stelden de vrouwtjes van Brugge hun processie in, en daar deze vertrok aan het pas gestichte godshuis der «Blinde lieden» of «Blindekens», werd de ommegang ook de «Blindekensprocessie» genoemd. En nog elk jaar gaat ze op den 15en Augustus uit en offert men ook die «keerse van 30 pond» getrouw aan de instelling die taai bleef, zooals een vers in de kerk van O. L. V. van Potterije getuigt, waarvan wij deze regelen aanhalen:

«In 't jaar Ons Heeren duyst drie hondert en [vier, zoo waeren
Bij Mont en Pevèle veel borgers dezer stad
In vreeselijk gevaer, omringd van 's vijands [schaeren,
Terwijl hier 't vrouwe-volk met droeve tranen [bad;
En zij beloofden dan hier alle jaer te geven
Een groote wasse keers van ses-en dertig pond,
Indien haer mannen daer niet dood vers egen [bleven.»

En nu meer dan 600 jaar later, waren weer veel burgers der stad «in vreeselijke gevaren, omringd van 's vijands scharen en bad het vrouwvolk in droeve tranen.»

Niet allen... och, neen... in tal van kroegen ging het orgelgekrijsch en pianogetingel, en 't gedans, dat Borgers reeds in Oktober hoorde nog altijd voort. En veel Duitsche mariniers, de blonde jongens van Oost-Friesland, der Elbeoovers, van Lubeck en Dantzig, vonden

te Brugge hun liefje, dat alles scheen te vergeten van wat er ginds aan den IJzer gebeurde.

Maar die deernen waren uitzonderingen... Over Brugge hing een droevige stemming en in menige woning waren de harten bezwaard. En als Goetgebuur zijn vriend op een wandeling meeleidde, had hij nooit als thans gevoeld, hoe zijn woonplaats vol mystiek hing, mystiek om die oude kerken en kapellen, de godshuizen door eerbare, liefdadige poorters gesticht, om de beelden aan de hoeken der straten, op 't Begijnhof, langs de grachten... In hun zwarten kapmantel schoven de vrouwen voort, en ze lijdten zich tot lange rijen aan een klooster, waar men soep uitdeelde en kleederen als in de middeleeuwen, toen plagen Vlaanderen bezochten. En wat al magere wezens, dorre gezichten, nu niet meer alleen bij hen, die in vredetijd naar den «disch» gingen, maar ook bij kleine burgers, die wel zuinigheid, doch nimmer armoe hadden gekend; bij vaders welke het karig rantsoen nog braken, terwille der kinderen, bij vrouwen, die het stuk brood van den man onmerkbaar vermeerderden, maar 't hare met zoo veel verminderden.

Ja, in waarheid, nu was 't doode Brugge, want de dood loerde uit de lucht met helsche bommen, doch belaagde ook de zwakke gestellen, welke hij langzaam ondermijnde; in 't gevolg van den oorlog maaide vervaarlijk de eerst geniepige en dan zoo drieste lering.

* * *

Dikwijls ook bezocht Goetgebuur de vluchteling-verblijven als de Groeningezaal en andere, waar bannelingen zaten van Lombardzijde, Slipe, Westende, Sint-Pieterskapelle en andere dorpen van nabij den IJzer, menschen als Borgeers, die zooveel leed te dragen hadden. Nu en dan stierven er en men zag den armelijken stoet naar 't kerkhof te Steenbrugge trekken.

Och, hoe dikwijls schreden de ongelukigen achter een baar door de dreef, welke naar 't witte poortgebouw leidde, dat de begraafplaats aan de voorzijde afsluit. En als men terugkeerde, vroeg men het zich af, wiens beurt het nu zou zijn.

In 't vluchteling-asyl ontmoette Goetgebuur een kennis van Mannekensvere, een dorp, dat we dikwijls in de beschrij-

ving der eerste IJzergevechten hoorden noemen.

— Maar Tjeppen, gij hier ook! riep de burger medelijdend.

— Ja... ge hebt mij in mijn goeden doen gekend, hé? Ik was bijna rijk... en nu niet meer, geen cent buiten dien, welken ze me geven. Al mijn papieren in den grond gestoken, peinzend, dat ze daar 't best zaten en 't maar eenige dagen zou duren. En al met een keer werden we weggejaagd. O, 't ging al zoo rap. Van den 11en Oktober tot den 14en zagen we de Belgische soldaten doortrekken... Den 15en deed onze genie den kerktoren springen... ge kende hem hé... niet hoog maar den zwaarsten van de streek... En ze moesten een zware charge gebruiken en met de davering waren er wel vijftien huizen mee aan! De menschen waren nu lijk bezeten van schrik... de een vluchtte alhier, de ander aldaar, velen over den IJzer naar Sint-Joris, anderen naar den Zevecotehoek en ik naar de hoeve van Eduard Mathijs. De Belgen trokken tot aan de Busbrug, Rattevalle, Spermalie en den Bergensduiker en wachtten daar den Duitsch af, en 't moest nu wel lukken, dat er op ons klein parochietje, och Heere, een der minste, zou gevochten worden... Maar de Duitsch kwam niet langs de kalsijden, maar dwarsdeure door 't land, door 't Geuzengat, lijk we 't daar noemden, en met zoo veel gedruisch, dat al de hazen uit de hollen opgejaagd werden en voor hen wegstoven. Hadden wij ons nu ook maar zoo kleine kunnen maken en zoo zeere kunnen loopen. Ze smeten twee bruggen over 't Zijling en er werd van weerszijden geschoten, maar onze jongens moesten over den IJzer, en wij waren voor goed in de macht van den vijand. Lang lagen er daar acht van onze soldaten onbegraven. De Duitschers waren dus meester van Mannekensvere, dat was den Zondag, 18 Oktober, en al met een keer regende het obussen en allerlei granaten, door ons eigen volk gezonden. Al de menschen den kelder in of toch ergens gekropen, maar vier zijn er verongelukt. Henri Maes, lid van den gemeenteraad, en zijn vrouw. Ze waren lijk wij Donderdags weggevlucht maar naar de plaatse teruggekeerd en zaten in 't wagenhuis met hun twee en zeventig jarigen onkel, Henri Debruyne. Deze zat op

zijn knieën te lezen en Maes en zijn vrouw stonden recht. Al met een keer vloog er een obus door de deure en Maes en zijn vrouw lagen daar in brokken en stukken, maar de oude Debruyne had niets. Camiel Spegelaere van aan de Busbrugge wilde zijn koeien uit de wei de kalen... och, ja, ieder schart om 't zijne hé... en pardoef, een obus en 't was met hem ook amen en uit; de Duitschers hebben hem niet ver van zijn deure begraven. Dat is drie... En het vierde slachtoffer was Desiré De Vlaemynck, een werkmán. Hij was met Sloove, diens vrouw en dochter Esperance in een gracht gekropen. Vlak bij hen komt er zoo een duivelsding en Vlaemynck was op den slag dood. Vrouw Sloove en haar dochter werden zwaar gekwetst, en Oscar Verhelst, de zone van weduwe Pieter Verhelst heeft ze op zijn karre naar Oostende gevoerd. Ze zijn nu toch genezen. Sloove zelf had niets, maar liep als uitzinnig langs Slype en Leffinge en kwam ook veel tegen, want pas eenige weken later vond hij vrouw en dochter weere. Onze pastor is ook naar den Hemel.

— Doodgeschoten?

— Neen, maar toch van den oorlog...

— Is dat pastor Van de Casteele?

— Ja, Emiel Vandecasteele was zijn name. We hadden hem al twaalf jaar op de parochie. 't Is een van Eernegem. Hij was 65 jaar en daarbij ziekelijk. Hij was uit de pastorie naar den kelder van Plus Zwaenepoel gesukkeld en zat daar met diens familie en de zusters van 't klooster.

Maar den Maandag na 't gevecht, kwamen de Duitschers, die al overal de matrassen en dekens uitgehaald hadden, naar daar, en als ze den braven man, den ouden duits zagen, schoten ze in kolleere, en hij moest naar boven. De anderen mochten blijven, maar gingen met hem mee en leidden hem naar de Gistelsche kalsijde. De sukkelaar kon niet meer voort. Hij was waarlijk al bezig met sterven... Er kwam daar een Duitse ambulanciëwagen en die soldaten hadden meer herte. Ze namen den pastor op en voerden hem naar 't Oudemannenhuis van Zevekote, waar hij twee dagen in doodstrijd lag en eindelijk deze droevige wereld verliet. De zusters van 't klooster trokken naar Slype

en zitten nu in Oostende. Ik was dus op de hofstede van Mathys. We zaten daar, de familie Mathys medegerekend, met 35, oud en jong.

Den Zondag noon kwam de eerste Duitscher binnen, en daar we zoo verschrikten, zei hij, zonder door iemand geloofd te worden, dat hij een «Engelman» was. Tegen den avond zat het huis vol van die gasten!

Den volgenden dag werden we op de voutekamer gestoken, waar we 8 dagen lang bleven op aardappels, water en zout. De Duitschers hadden zich meester gemaakt van de kamers en van de keuken en kookten als het hun lustte: stond bij ongeluk onze pot met aardappelen op de stoof, als zij binnenkwamen, hij vloog er af!

Zoo, we zaten daar op de voute, en als we eens naar buiten wilden, moesten we door het venster klimmen.

Van den Maandag reeds werden in de bovenkamer der hofstede Mathys twee mitraljeuzen geplaatst, en toen er mede geschoten werd, daverde de woning tot op hare grondvesten. De Duitschers plaatsten ook een telefoon.

's Maandags zagen we een fellen brand op het dorp... Den 4n November moesten we terug naar de plaatse, en 'k peinsde nu mijn geld uit te halen, maar juist in mijn huis was er een wacht en 'k mocht er niet omtrent komen. Wel zes keer probeerde ik 't, maar den laatste zeiden ze me, dat ze me zouden doodschieten, zoo ik nog een keer mijn facie toogde... 'k Hoopte dan maar dat de kerels daar zouden vertrekken en we sukkelden zoo voort, den eenen dag uit, den anderen in... en dat duurde tot den 24n. De halve parochie lag al omver, de huizen afgebrand of doorschoten... Den 29n in den voormoen, kwam daar al met een keer het bevel, dat we weg moesten en 't was niet van uitvluchten te zoeken of nog te trachten u te verduiken, binnen het half uur stonden de laatste menschen van Mannekensvere gereed met de beesten en voort trokken we naar Spermalie. Halt hier... de Schoorenaars moesten komen. Ulanen deden ons eeregeleide... Ja, ja, ze bezagen ons als baanstroopers en moordenaars. Eindelijk waren de Schoorenaars daar en heel de bende werd naar St-Pieterskapelle gedreven.

We hadden het vee voor de Duitsch-

mans meegedaan, want hier joegen ze al de beesten naar den kant Keiem en wij mochten den weg op naar Zevokote. Ge hadt dat moeten zien: een schamele troep was het, oude dutsen in dekens gedraaid, wijvekens op kortewagens, kleine kinderen, een geheele kudde vagebonden zou men peinzen en we waren toch treffelijke menschen, die altijd in vree geleefd en naarstig gewerkt hadden... en onverdiend zoo geslagen werden. Ik zeg, dat de oorlog een smeerlapperij is... En nu zit ik hier en mijn geld...

— Maar hebt ge niet gevraagd of ge er om moogt gaan?

— Zwiig zeere... Ze zouden mij de plaats laten aanduiden en 't zelf uithalen. Ik moet nu maar goede hope hebben tot het einde van den oorlog! 1)

Zoo was Brugge nog vol leed van platelandslieden, gelijk het in Augustus en September 1914 ook gastvrijheid bood aan dompelaars van Leuven, Aarschot, Mechelen en van dorpen uit 't Dyle- en Demer-, Zenne- en Netheland.

Men zag er menschen doelloos door de straten wandelen, steeds peinzend en dubbend over 't zelfde onderwerp. Velen wisten niets van verwanten en zelfs van huisgenooten, want de oorlog had de leden van 't zelfde gezin naar alle richtingen verspreid.

En allen vroegen, wanneer toch het einde komen zou en ze geloofden de gekste geruchten, die men beweerde uit Zeeuwsch Vlaanderen te hooren...

Het vrije land lag zoo dichtbij... Voor Zeeuwsch Vlaanderen, westelijk deel, ook was Brugge in vredetijd de stad; men kwam van ginder hier 's Zaterdag naar de markt men kocht kleederen, schoenen, meubelen in Brugsche winkels, men had nu en dan in den Winter een avondtram van Brugge naar Sluis om 't schouwburgbezoek mogelijk te maken.

En ook Bruggelingen hadden over de grens goede vrienden en zelfs familie... maar nu lag tusschen beide gewesten een scheiding... Toch deed Zeeuwsch-Vlaanderen, wat het kon voor de benarde ste-

(1) Alles wat wij hier over Mannekensvere vernemen, is naar waarheid verteld en we nemen dit vers'ag hier op tot vol'ediging van hetgeen we over de dorpen van het IJzerland reeds meedeelden. Van Mannekensvere zagen we alleen aan eenige puinhoopjes en de grondvesten der kerk, nog, dat hier een dorp had gelegen.

de. Uit Sluis zond men meel, brood, visch en andere levensmiddelen, en de ziel van dat liefdadig werk was de heer James, die in 't Zeeuwsch stedeke notaris was in het groote huis op de kade.

Brugge werd meer en meer een soldatenkamp. Vroeger was het de stad der toeristen.

We zeiden het reeds, ook nu nog lokte het door al zijn bekoorlijkheden zelfs den militair. Officiëren en gewone manschappen bezichtigden de monumenten.

We zagen de Duitschers reeds op den Halletoren. Daar beneden stond het huis Cranenburg, waar burgers Maximiliaan van Oostenrijk kerkerden... Een vorst opsluiten!

Ook Von Schroeder heeft den halletoren beklommen en met hem de tweede zoon des keizers. Ja, men zegt Wilhelm II zelf!

Maar zij lazen geen geschiedenis die beneden voor hun voeten geschreven was en vertrouwden alleen op hun zwaard...

En toch konden er nog keizerstronen wankelen en instorten..., maar een volk zou niet vergaan.

Daar nevens de markt is de Burg, het hart der oude stede; in de middeleeuwen was de plaats door wallen en muren omgeven en verleenden bruggen en poorten toegang. Men zag er de Looze, 't Gravenslot, en ook daar stonden dikwijls de burgers om hun recht te eischen en moesten vorsten door achterpoortjes wegvuchten.

Waar de Looze haar kloeke muren verhef, is nu 't gerechtshof; op den Burg ziet men dan de Griffie van het Vrije, het stadhuis en de H. Bloedkapel, waarvan we vroeger reeds gewaagden.

't Stadhuis dateert uit de 14e eeuw; in den voorgevel prijken de beelden van O. L. Vrouw van Aardenburg, vroeger zeer vereerd, en graven en gravinnen van Vlaanderen. Deze beelden vervangen sedert 1856 de oude, welke door de Fransche republikeinen in 1792 op den Burg als in een « autodafé » verbrand werden. Aan 't benedenvenster rechts is de « metalen preicstoel », een balkon, aldus geheeten, omdat weleer in de week voor Paschen een monnik hier voor de vergaderde menigte de Passie preekte. Een groote trap met leuning in gesmeed ijzer

leidt naar de gothische bovenzaal, de oude schepenzaal, met haar fraaien schoorsteen en prachtige muurschilderingen. Ook hier kon de bezetter geschiedenis lezen:

« Diederik van den Elzas en zijn vrouw Sybilla d'Anjou, brengen van Jerusalem het Heilig Bloed te Brugge. (1150).

De terugkeer der Bruggelingen van den Gulden-Sporensdag (1302).

Philips van den Elzas verleent Brugge de eerste keure.

Bezoek der magistraten in de werkplaats van Jan Van Eyck (1431).

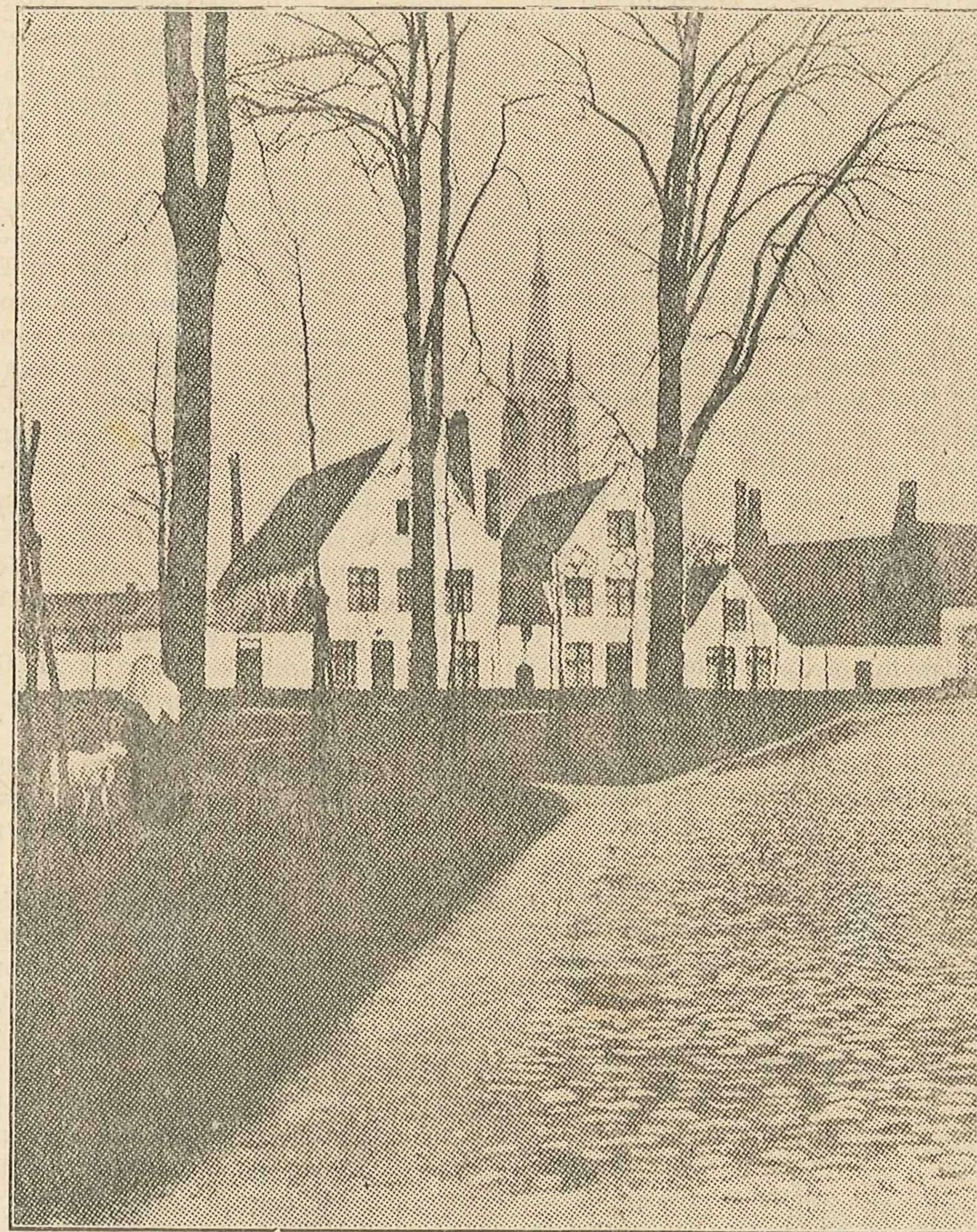
De boekverkooper Jan Britto.

Graaf Lodewijk van Male legt den eersten steen van het stadhuis (1376).

Jacob van Maerlant.

De vrije jaarmarkt van Brugge.

Het eerste landjuweel te Brugge.

Op 't Begijnhof te Brugge

Instelling van de orde van het Gulden Vlies door Philips den Goede (1430).

De armendisch in het Sint-Janshospitaal.

Het Brugsch magistrat vernieuwt de keuren der Deutsche Hanze (1307).

Inhoudiging van het nieuwe Zwinkanaal (1402).

Verder afbeeldingen van geloofspredikers in Vlaanderen, van graven, kunstenaars, enz.

Deze voorstellingen, het werk der ge-

broeders Albert en Juliaan De Vriendt, geven dus een overzicht van de geschiedenis en den bloei der oude stede.

Op den Burg noemden we al het Gerechtshof, een gebouw uit de 18^e eeuw, maar met deelen uit vroegere tijden.

Men bezoekt het vooral, om de wonderbare schouw van 't Vrije, in de oude schepenzaal. Het gewrocht, dat onder de leiding van Lancelot Blondeel in de jaren 1529-1531 vervaardigd werd, verheerlijkt Karel V om zijn overwinning bij Pavia (1525).

De schouw stelt dan ook verschillende historische figuren uit dien tijd voor als Charles de Lannoy, wien de verslagen Frans I zijn degen overreikte. Margaretha van Oostenrijk, die meewerkte tot het verdrag van Kamerijk, den vrouwenvrede. Frans I en Eleonora van Oostenrijk, Karels zuster, Maximiliaan van Oostenrijk, Maria van Bourgondië, Ferdinand van Arragon, Isabella van Castilië, Philips den Schoone, Johanna de Zinnelooze. In 't midden rijst de keizer zelf, met den wereldbol in de linker- en 't opgeheven zwaard in de rechterhand.

De Duitschers, die in die dagen zich reeds meester van de wereld waanden, zagen in deze afbeeldingen een bewijs, dat Brugge een oude Deutsche stede was, en eenige hunner pers-lakeien schreven dan ook in hun bladen over een « weer-gevonden oord ».

Links op den Burg, waar te midden van boomen Jan Van Eycks standbeeld prijkt, stond weleer de Sint-Donaaskerk. 't Was daar, dat op 2 Maart 1127 graaf Karel de Goede vermoord werd. De misdaad geschiedde in den vroegen morgen en de daders en hun aanhang verschansten zich eerst op den Burg, dan in den toren der Sint-Donaaskerk. De vorst werd voorloopig begraven in de gaanderij, waar hij gevallen was.

Reeds meermalen wezen we er op, hoe taai in Vlaanderen de overleveringen zijn, en men aan de Westpoort te Loo over Julius Cesar sprak, als was hij een burger, dien men nog goed gekend heeft. We vertelden hoe nog elk jaar te Hoogstade het jaargetijde plaats heeft voor gravin Adele, moeder van Karel den Goede, enz. En Karel de Goede zelf, och zijn leven en dood zijn nog mondsge-meene en nu sprak men te Brugge wel over hem, want was hij niet de vorst, die

in een tijd als deze, dagen van nood en gebrek, zelf aalmoezen uitdeelde. Een tegel van de gaanderij, waar het volk elk jaar de plaat kwam kussen (tot aan den Franschen tijd) is in het bisschoppelijk muzeum te zien. Maar hoor verder.

Vreeselijk werd er gestreden tusschen de samenzweerdere en de wrekers en in de rustpoozen der worsteling hadden in 't bedehuis, bij het nog slecht gesloten graf, echte slempmalen plaats, waarbij vrouwvolk zelfs niet ontbrak. Och, ook op dat gebied niets nieuws onder de zon! Eveneens thans in 1914-1918 wisselde men de krijgsbedrijven door 't meest beestachtig zingenot af. In de kroegjes van de Langestraat en elders trachtten Deutsche soldaten in woesten rondedans en in alkohol te vergeten, dat ze morgen konden sterven... En P. Hilarion. Thans beschrijft 't ons ook, hoe hij op een verlofreis huiverde bij de verhalen van Belgische soldaten, die hun Parijsche genoegens aan elkaar vertelden, terwijl ze terugkeerden naar de bloedgrachten van den IJzer! En hoe kon 't ook anders, waar de oorlog het beestachtige in den mensch opriep...

De samenzweerdere in Sint-Donaastoren leden de nederlaag, en de meesten, die er al niet gesneuveld waren, ondergingen een schrikkelijken dood. Gentenaren en Bruggelingen vochten om 't lijk van Karel den Goede, die plots in 't oog van 't volk een heilige was geworden. Brugge behield het en solde er mee, in plaats van 't een bestendige rustplaats te geven...

Toen de vijandelijkheden dus afgelopen waren, zeven weken na den moord, heeft men het lichaam van Karel ontgraven, terwijl men wierook brandde tot het weren van de reuk, maar zoo groot was de vereering voor den martelaar reeds, dat de kroniekschrijver later getuigde, hoe de voorzorgsmaatregel niet noodig was, want, toen men 't graf opendeed, « zoo rook nog datzelfde lichaam alsoo zoete en alzo wel, of er eene geheele apotheek ontfaan was geweest. Ende zijne wonden waren zoo versch, of hij maar verslegen hadde geweest ». Vervolgens droeg men het lijk naar de Sint-Christoffelskapel op de Groote Markt(1).

(1) Stond tusschen de huidige markt en de Eiermarkt, maar is verdwenen. Waarschijnlijk werd Jan Breydel daar later ook begraven.

Op den 25en April werd de kerk van Sint-Donaas herwid, en na 't eindigen van den dienst, droeg men het lichaam van Karel den Goede er heen, en begroef het te midden van het koor.

Maar nog had Karel geen rust... Nadien werden zijn beenderen in een rijve gedaan en in de sacristie bewaard. Op de drie eerste Vrijdagen van Maart riep men het volk met hoorngeschal voor de kerk bijeen en las dan luidop de geschiedenis van 's graven leven en dood, alsook den banvloek tegen zijn moordenaars uitgesproken ». Dit gebruik bleef tot aan den Franschen tijd in voege en Guido Gezelle heeft nog een der hoornblazers gekend.

In 1797 werd de hoofdkerk van Sint-Donaas voor afbraak verkocht door de Franschen; men verdook de rijve met het overblijfsel van Karel den Goede en in 1804 bracht men ze over naar Sint-Salvator, alwaar ze nog berust, « een houten kaske, in 't rood geschilderd met op den voorkant in gouden letters een latijnsch opschrift, dat vertaald, aldus luidt: « Dit zijn de beenderen van den allerdeugdzaamsten Prince Karel, bijgenaamd de Goede, zoon van Sint Knuut, koning van Denemarken » (1).

En Goetgebuur merkte soms hoe nu burgers op de plaats waar de relikwie berustte en men de afbeelding van den graaf zag, neerknielden... Was het nu immers geen tijd als die van den vermoorden vorst? Ja, de overleveringen zijn taai in Vlaanderen...

Men zag de Duitschers ook voor de praalgraven van Karel den Stoute en Maria van Bourgondië, waaraan wij reeds herinnerden. Ze bezochten Sint-Salvator, Sint-Jans hospitaal, Gruythuuse... Dit laatste een museum, had zelfs zulk druk bezoek, dat slechts een bepaald aantal soldaten tegelijk toegelaten werden. « Ze hebben nooit entwat gestolen », getuigde ons de conciërge. « Maar als er velen pas van 't front kwamen, hing er na hun bezoek een geweldige stank in de zalen ».

Officiëren wandelden op 't Begijnhof, dat landelijk dorp te midden der stede, en ze bleven bij de spellewerksters staan en kochten kant voor hun vrouw en

(1) Knuut werd vermoord in Denemarken. Zijn weduwe vluchtte naar Vlaanderen en wij hebben reeds vermeld, hoe zij met haar zoontje Karel een schuiloord vond op 't kasteel van Sint-Riquiers.

dochteren in Duitschland. Ook de keizer is hier geweest. Men zag de militairen in 't Sint-Joris-Hof, in Oud-Vlissinge, in Sint-Gilles, Onze Lieve Vrouwe van Potterie langs den Dijver en de reien, de oude grachten, de godshuizen, « herrn professors » schreven studie's over « Brügge » en schilders in uniform maalden grijze boekjes en vergaten eenige uren, dat het « Krieg » was...

Maar hoe meer belang de marine aan Zeebrugge hechtte, hoe tragischer het ook in de stede werd... en om Brugge ontstond als het ware een nieuw front, gelijk een eiland in 't bezette gebied, waar vliegers steeds het offensief namen, doch met soldaten ook burgers de jammerlijke slachtoffers waren.

Aan de haven werd hard gewerkt, men groef, timmerde en metselde er, bouwde loodsen, schuilplaatsen, richtte er allerlei ateliers op... Nooit was 't er zoo bedrijvig geweest, maar alles stond in dienst van den oorlog en den vijand.

De Duitschers werden steeds brutaler... Ze schonden al meer en meer de oorlogswetten en reeds lang voor de algemeene deportatie ontstond, die zulk een verontwaardiging wekte over de gansche wereld, eischte men hier en in de omgeving burgerlijke arbeiders op.

't Eerst werd dit in 't buitenland bekend van uit het Meetjesland, tusschen Brugge en Oostende. « 't Getrouwe Maldegem », het blad van den gevangen genomen goeden Vlaming, Victor Delille, dat nu op een in 't geheim weggevoerde pers, in een klein pakhuis te Aardenburg (Zeeuwsch-Vlaanderen) door de zoons werd gedrukt, schreef in Oktober 1915 het volgende, onder den titel « Het wegvoeren van Belgische jongelingen ».

« We moeten voorzichtig zijn.

Het ware zonde de Deutsche handelwijze der laatste dagen te verzwijgen, omdat wij hier zijn, ter waarschuwing van Belgen.

Het ware den Duitscher goedgunstig zijn, door het feit der gedwongen wegvoering, zwakker voor te stellen als 't werkelijk is geweest.

Het ware voor ons een kwade verantwoordelijkheid tegenover uitgeweken Belgen, hun angstiger te maken dan werkelijk noodig is.

En toch zijn wij verplicht een mededeeling te geven, om de tranen der

schreiende moeders en vrouwen, wier zonen en mannen door de Duitschers zijn meegevoerd.

* * *

Aldus wordt het voorgesteld :

De Duitschers hebben werkkrachten te kort om militaire werken uit te voeren, (stellingen maken, barakken timmeren en dergelijke), mogelijk wel een gevolg van het Fransch offensief der verleden maand, waardoor de Duitschers de noodzakelijkheid hebben ingezien van menigvuldiger en kloeker stellingen.

De Duitschers bevelen aan elke gemeente een zeker aantal vakmannen te leveren, en verlangen van deze mannen dat ze een verklaring teekenen dat zij vrijwillig willen werken..

Dit geschiedde in de meeste plaatsen van beide Vlaanderen alzo.

Laat ons als waarnemingspunt nemen het Meetjesland, waarin wij het heele verloop best hebben kunnen nagaan.

Er werd protest geteekend door de burgemeesters bij de Duitschers, tegen wat zij noemden een opeiseling van volk. Er werd verklaard dat deze vraag der Duitschers heel wat ongerechter was dan elke opeiseling tot hertoe onderstaan.

De burgemeester van Lembeke, de graaf d'Alcantara, heer Van Wattyne, van Bessevelde, advocaat Ingels van Sint-Laureyns, spraken het hevigst verzet uit.

Dit samenkomen der burgemeesters deed feitelijk weinig ter zake.

Op Zaterdag en Zondag 2 en 3 Oktober dienden de mannen bepaald te worden, welke voor de opeiseling der Duitschers zouden dienen en deze moesten teekenen dat ze vrijwillig dienst namen.

Het verloop van dezen oproep verschilde van gemeente tot gemeente.

Bijvoorbeeld in Sint-Laureyns werd op den Zaterdag aan advocaat Ingels bevolen, de timmerlieden en metsers in de gemeente te doen opkomen. Men ging alle vaklieden uit de gemeente verwtijgen, dat zij moesten op het gemeentehuis verschijnen.

De een kwam, de andere niet.

Zondag ochtend was het opkomen der vakmannen werkelijk nog niet geschied en de Duitschers bevolen aan den heer Ingels 6 bepaalde mannen uit te kiezen, welke de huzaren zouden gaan afhalen.

De heer Ingels weigerde beslist een keuze onder zijn gemeentenaren te doen. Hij werd dan ook enkele uren gevangen gezet, tot de Duitschers zelf waren overgegaan tot de keuze, en de jongsten der timmerlieden en metsers namen.

Twee gebroeders Vercaeye, Charles Jonckbloet en Prudent De Smet, v.e. timmerlieden, Overmeire en Camiel Verley (getrouwd), twee metselaars.

Aan deze mannen werd bevolen een stuk te teekenen der Duitschers. Drie der jongelingen weigerden tegen allen dwang in.

Een der zes welke aan de Noordzijde van de Leopoldsvaart woonde, werd gevangen gehouden uit vrees dat hij vluchten zou.

Den Maandag ochtend reeds om 5 uur werden de zes jongens tegelijk op een wagen naar Balgerhoeke gevoerd.

Het was een geschrei van op dien wagen door twee of drie jongens, dat de menschen van het dorp daarbij ontwaakten. De jongste der weggevoerden weerde zich tegen en was als uitzinnig (1).

Te Eekloo ontstond bijna oproer. Talrijke werklieden moesten er zich naar het station begeven. Vrouwen en kinderen liepen samen; maar Deutsche soldaten dreven hen terug. De kommandant Aegedi wilde zich hiermede ook bemoeien, maar kreeg van een wanhopige vrouw een klop met haar klomp op het hoofd. De werklieden werden op den trein geduwd en weggevoerd. De stad kreeg straf. Vijf dagen mochten de mannen niet buiten de deur komen. Och, de Duitschers konden met dien maatregel maar weinig schrik wekken. De burens klommen over de muren en vereenigden zich op de eene of andere binnenplaats, om met kaart- of ander spel, of onder gekout, den tijd te dooden. De vrouwen mochten van acht tot tien op straat verschijnen... en bij hun terugkeer vertelden ze wat ze gezien hadden... ofschoon er weinig te vertellen viel, want Eekloo was dood. De eenige burgers, die niet binnenshuis moesten blijven, waren de heeren der stad... en dichter Ledeganck, die van zijn hoog voetstuk al dit vreemd gedoe in zijn woonplaats aanschouwde.

1) Wij herinneren, dat dit alles geschiedde een jaar vóór de opeiseling in 't bezet gebied gebeurde.

Ledeganck... welk een vloed herinneringen bracht die naam! Ledeganck, zanger van Vlaanderen, van Vlaanderens verleden... En als ze hem aanzagen, moesten de Eekloonaars vooral in deze dagen aan zijn woorden denken, zijn vermaning en leering. Ledegancks geest was niet dood... De schepper der Drie Zustersteden leefde voort in dit eenvoudig volk -- voor acht tienden arbeiders, wier deugden, die voor zooveel verblinden verborgen waren, de werkliedenstand slechts! -- nu zoo schoon aan 't licht kwamen. Omdat Eekloo aan 't vaderland en zijn zonen dacht, aan de jongens in den strijd, aan de vrijheid, was er verzet tegen het onrecht.

Zes timmerlieden en metselaars van de gemeente Watervliet, bij Eekloo waren verdwenen. Niemand wist waar ze

Op zijn klompen, in werkkleed en panen broek, stapte een man van de Zeeuwisch-Vlaamsche boot. Eenigszins vreemd zag hij rond.

'k Herkende den Vlaamschen arbeider.

« O ja, zei hij, toen ik hem aansprak, nu durf ik spreken, 'k ben in een vrij land. En 'k ben gevlucht om vrij te zijn. Dezen nacht kroop ik over den draad. »

« Waant ge bevreesd gevangen genomen te worden? »

« Erger, ja voor erger was ik bevreesd, want 'k heb al gevangen gezeten. Drie maand in Duitschland. »

« En waarom? »

« Om te stout gesproken te hebben. Een mensch zal veertien dagen zwijgen, veertien dagen zijn gemoed opkroppen, maar den vijftienden dag flapt ge er toch uit, wat op uw herte ligt te keeren

Gevangenkamp te Senne in Duitschland

zich bevonden. Over de grens schenen ze niet gevlucht, ten minste ze lieten niets van zich hooren.

Setl u de verbazing van de dorpeelingen voor, toen de verdwenen werklieden in den kerktoren ontdekt werden. Hier hadden ze zich vier weken verborgen gehouden. Wie hun van voedsel had voorzien, en hoe ze zich zoo lang verborgen hadden weten te houden, bleef onbekend, doordat de mannen hardnekkig weigerden een woord los te laten.

't Was in die dagen, dat wij een ontmoeting hadden, welke we hier in verband met 't voorgaande niet mogen verzwijgen...

en te draaien. 's Avonds kwamen ze... de Duitschers natuurlijk -- me uit mijn huis halen. Vrouw en kinderen schreiden, maar dat hielp niet. 'k Moest naar de kommandantur en dan naar een kamp in Duitschland, Holzminden. Na 3 maanden lieten ze me los. En als ge aan de beetwortelsoep en 't zwart brood peinst, en aan die triestige barakken en draadversperring, zwijgt ge wel... »

« En hadt ge nu weer iets misdaan? »

« Neen... Maar overal roepen de Duitschers werkvolk op om achter of aan 't front te gaan metselen en timmeren. Als ik toch naar 't front gejaagd word, ga ik liever vrijwillig en dan naar ons

Afl 43

Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel

Afl. 43

“ Het Bloedig IJzerland ”

Prijs: 30 centiemen

VERBODEN NADruk

WEKELIJSCH E AFLEVERING

14 November 1920.

eigen, naar den IJzer. Zondagmorgen heb ik mijn vrouw goën dag gezegd en m'n kinderen een kruiske gegeven... God weet, zie 'k ze nog terug. Wat zal er in België gebeuren? In de steden zijn er konsuls en is er controle, maar op de dorpen leven we onbeschermd.

Verleden week moesten we in 't station van ons dorp (in Oost-Vlaanderen), een rampe maken (een laad- en losheiling). Overal bouwen de Duitschers er, om vlug te kunnen laden, of liever burgers moeten ze bouwen, onder toezicht van soldaten. En weet ge wat me zoo'n Duitscher zei?... 'k Durf u zweren, dat 't waar is... «Als wij vertrekken», zei hij, «gaan de mannen van 17 tot 31 jaar met ons mee... Wij ze hier niet lassen voor de Fransos en de Englander... zij dan op ons schossen... Mee naar Deutschland en leeren schossen, om op den Rus te schossen.»

Zoo sprak hij; ik geloof nu wel niet, dat ze ons tegen Russen zouden doen vechten, maar mee gaan we zeker, en, als ze nu ons al durven gebruiken, om hun barakken te bouwen, zouden ze ons zeker wel loopgraven laten maken, ook tegen den Rus, en misschien wel tegen ons eigen volk. Gebruiken ze nu die metsers en timmermans ook niet tegen ons eigen volk? Er zijn er weg van Lokeren, Eekloo, St-Laureins, Aalter, Harelbeke en andere dorpen. En 't is van te moeten. Eerst komen ze aan den burgemeester vragen, en er zijn burgemeesters die toegeven! Da's 'n schande. Zij, die ons 't voorbeeld moesten toonen. Maar anderen weigeren! Wat helpt het? 't Is dwang. Eerst straffen ze de gemeenten met boeten... en op andere wijze en helpt het niet, wel, ze brengen het werkvolk op. En daarom is er schrik! Ik wil niet meer werken voor den Duitsch. Zondag trok ik weg. Ik ontmoette nog andere vluchtelingen, die al veertien dagen op gang waren, veertien dagen als beesten in de bosschen verdoken zaten. Zoo gaat het in Vlaanderen! Langs allerlei paadjes of over de akkers, stapten we naar de grens. 't Was donker, toen we aan de kanalen kwamen. De eerste brug lag er nog, de tweede was gesprongen, maar met planken en ladders hebben de Duitschers er voor eigen gebruik een noodbrug gemaakt. Er stond geen post, en

wij er dus rap over! Dan voorbij Stroobrug, een wachtpost. 'k Hield m'n kloef in de hand. We zaten dan zes uur in 't kreupelhout. Ha! hadden ze ons moeten vinden. Er stond daar dichtbij een schildwacht. Met ons allen hadden we hem natuurlijk wel klein kunnen maken, maar we mochten niet, we peinsden aan de onschuldigen, die er voor zouden gestraft worden, de bewoners der gemeente, op welker grondgebied we lagen.

't Was half twee, toen de schildwacht vertrok... De posten werden verwisseld. Nu moesten we onzen slag slaan. We hadden een stok mee met een spriet (vorm van een vork) en die met kooetsjoek bezet was. Dien stok staken we in den grond, zoodat de elektrische draad in den spriet lag en opgeheven werd. We hadden nu ruimte. Maar 't herte klopt toch, als ge zoo onder den dood doorkruipt. Een kleine hapering van uw kleeren én ge zijt er aan! 't Lukte met allen goed... Ja, liever ons leven gevaagd, dan in dien angst leven en den Duitschman te dienen. Maar we waren vrij. Van blijdschap begonnen we te dansen...

O, dat was een verlichting. Dan kropen we in een schuur en slieden er in. Maar alvorens te slapen dacht ik toch aan vrouw en kinderen. God bewaer ze... »

Ziedaar een stem uit het volksgemoed. Maar de dwang werd zoo geweldig. En dan de nood, de honger! En zooals we reeds zeiden, de schuld der kaste, die karakters brak.

Al die opgeëischte arbeiders moesten achter het front arbeiden.

Deze geruchten bereikten ook Brugge, en dat het in Oostende al niet beter was, zullen we in 't volgend hoofdstuk hooren.

De Duitschers zonden naar de Brugsche haven ook inwoners van Tourcoing, Roubaix en Rijsel; weldra vonden ze te Brugge eveneens vrijwilligers, zelfs vrouwen.

Uit Luikerland en andere deelen van Wallonië gingen trouwens duizenden vrijwillige arbeiders naar Deutschland. De bezetter richtte aanwervingsburelen in.

Maar de dwang werd steeds geweldiger, niet alleen te Brugge, doch ook in

de omgeving, te Blankenberge, Heist, Knokke, ja gansch Vlaanderen door. En al loopen we nu wat op den tijd vooruit, toch willen we hier even eenige feiten uit 1916 en 1917 meedeelen, als bewijs van de driestheid, waarmee de bezetter optrad.

In Oktober 1916 berichtte de Deutsche overheid te Brugge aan het gemeentebestuur, dat het onmiddellijk zonder uitstel vier groepen van honderd werklieden leveren moest.

Het kollege weigerde en wees er op, dat deze eisch geheel tegen het volksrecht indruischte. De bezetter kon de bevolking van een bezet land niet tot militairen arbeid dwingen. Hoogstens zou het gemeentebestuur de arbeiders in kennis stellen met het verzoek der bezet-

waar de brutale vreemdelingen zich onder zijn oogen van de registers meester maakten. Van Callie bleef elf dagen gevangen en moest 300 mark boete betalen.

De Duitschers sloegen dan ook de lijsten der werkbeurs aan met de namen van hen die daar arbeid vroegen. Duitse gendarmen doorkruisten de stad en namen vele burgers mee, die hun geschikt toeleken voor handenarbeid; hetzelfde geschiedde op het meldambt, waar de maanlijke inwoners van 16 tot 45 jaar geregeld moesten komen teekenen, om te bewijzen, dat zij ter plaatse bleven en niet over de grens vluchtten.

Al de aldus aangehouden knapen en mannen werden in een kazerne geleid en den volgenden dag naar de grenszone in 't Noorden gevoerd. Vrouwen en kin-

Kinderen in het gevangenkamp te Holzminden (Deutschland)

tende overheid, maar het volk vrijheid van handelen laten.

De Duitschers duldden dit verzet niet en daagden het kollege ter verantwoording; zij weigerden te redetwisten en eischten slechts blinde gehoorzaamheid.

Het kollege werd als strafmaatregel van zijn bevoegdheid ontheven; burgemeester Visart de Bocarmé en de schepenen kregen huisarrest tot nader bevel en de stad moest 100.000 mark boete betalen.

Verder stelde men oberleutnant Rogge, burgemeester van Schwerin, aan, tot beheerder der stadszaken. Rogge sommeerde den heer Van Callie, bestuurder van den hulpdienst, hem zonder uitstel de lijsten van de werklozen te overhandigen. De ambtenaar weigerde en werd aangehouden en naar zijn bureel geleid,

deren, die angstig, velend weenend en jammerend, voor de kazerne scholen of naar het station liepen, zagen zich op de brutaalste wijze door soldaten en gendarmen uiteen jagen.

Na een week konden de schepenen hun ambt opnieuw waarnemen, uitgezonderd den burgemeester; graaf Visart de Bocarmé, die reeds 40 jaar Brugge als kamerafgevaardigde vertegenwoordigde, en zooveel voor zijn stad deed op kunstgebied, was toen meer dan tachtig jaar oud.

Eens werd hij zeer ruw door officieren behandeld.

— Gij hebt de macht, ik weet het, sprak hij bedaard, en ge kunt mij zelfs fusiljeeren, maar dan nog eisch ik dat gij het beleefd doet.

Visart de Bocarmé moest wachten tot

de bevrijding der stad, op 19 Oktober 1918, eer hij weer als eerste magistraat optreden kon.

Een waar slavernijstelsel had de bezetter dus ingevoerd.

Veel arbeiders weigerden te gehoorzamen. Men sloot hen op in barakken aan het front of elders, zooals in de jongensschool te Dudzele, die een sombere kerker werd, met eenige ramen dichtgemetseld en prikkeldraad om het gebouw. De gevangenen werden op de hongerproef gesteld, tot ze gewilliger werden.

Nog een ander middel om zich werkkrachten te verschaffen: veldgendarmen vroegen aan de voorbijgangers hun identiteitsbewijs. Ze behielden het dan en zeiden dat de bezetter het op de kommandantur moest terughalen. Daartoe was men wel verplicht, want ieder moest dat stuk bij zich dragen. Als de ongelukkige daar verscheen, zag hij tal van lotgenooten, de troep werd door gendarmen omringd en weggeleid, en zoo had de bezetter een nieuwe schare arbeiders.

Veel weerbare mannen gingen daarom niet meer uit, tenzij als de avond het zoo treurig geworden Brugge in zijn sluier hulde.

De gedwongen arbeiders stonden een wijle op den Burg, om daar de bevelen af te wachten: en als vader of zoon niet thuis gekomen was, gingen kinderen, vrouwen en moeders er zien, of de verdwenene ook bij de kudde gedreven was van de moderne slavenmeesters. Maar telkens weer, joegen de soldaten, matrozen of gendarmen hen weg.

De bezetter regelde dien arbeid; dagelijks zag men trammen naar het front rijden met werklieden. Sommigen keerden 's avonds naar huis terug, anderen slechts aan 't einde van een of twee weken. Wie zich niet gewillig toonde, bleef nog langer van verlof verstoken. Al die dompelaars logeerden in ellendige barakken en vooral Leffinge was zoo een kamp van miserie. Hoeveel opgeëischten keerden slechts naar huis terug om er weg te kwijnen en te sterven. Hoeveel knapen, want men ontzag zelfs kinderen van veertien jaar niet, ondermijnden er voor altijd hun gestel.

Zoo joegen de Duitschers jongelingen en mannen van allerlei stand en rang

op, patroons, ambachtslui, bouwmeesters, renteniers. En ook vrouwen en meisjes kregen hier en daar bevel in dienst van den vijand te komen, om te wasschen, te naaien, veldarbeid te verrichten, den zeedijk te Blankenberge of Heist van zand te ontdoen, ja, zelfs om zand te kruien en steenen te lossen.

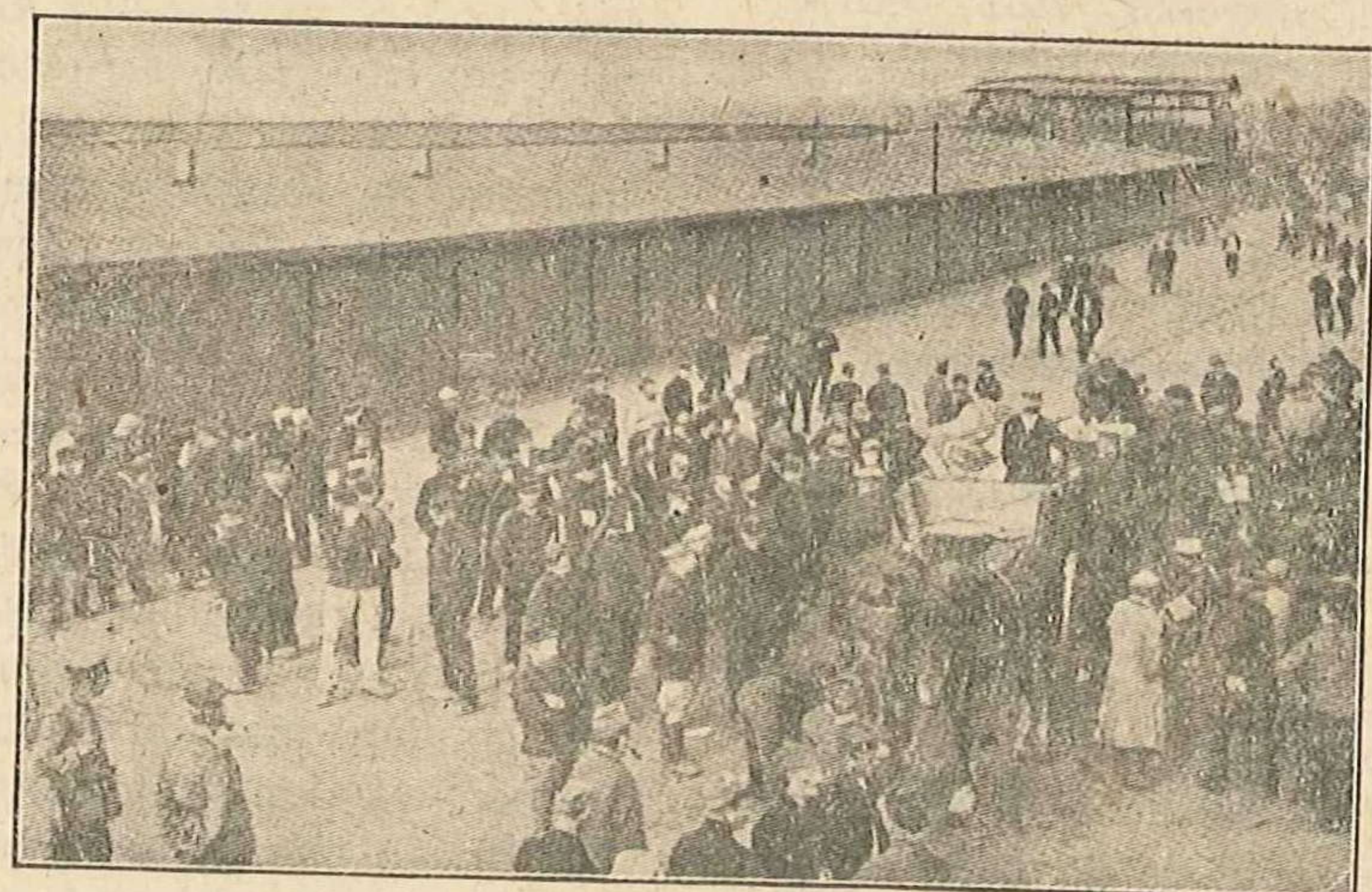
Wee, wie zich tegen die gruwelijke terreur verzette, al was het slechts met woorden! Zulks ondervond de heer Jos. Schramme, oud-schepene van Brugge en advocaat. Deze zeide zekeren dag, dat zij, die een eenigszins onafhankelijke positie hadden, moesten weigeren te werken. Dan zouden ze naar de rechtbank gebracht worden, maar dan lokte men toch het volgende uit: ofwel zou de rechtbank dezen slavenhandel onwettig verklaren, en dan was de zaak gewonnen, of de rechtbank zou veroordelen, en dan gaf men een voorbeeld, gevolgd door andere, waardoor de aandacht van de beschaafde wereld gewekt werd ¹⁾. Zoo zou de bezettende macht gedwongen kunnen worden die onrechtvaardige maatregelen in te trekken. In zoo'n geval had de gevangenis niets onteerends.

Maar in Brugge liepen Judassen rond; 't was als in den tijd der inkquisitie: zeven-stuiverslieden loerden aan deuren en ramen, mengden zich onder het publiek in vergaderingen, luisterden gesprekken af in de herbergen. En zoo werd de heer Schramme zekeren avond vóór den keizerlijken politiekommissaris geroepen, die toen zekere Grupenkieser was. Deze haalde een papier uit zijn zak, waarop het gesprek over den werkdwang woordelijk afgeschreven stond. De heer Schramme ontkende niet. Hij kon huiswaarts keeren en verwachtte voor een rechtbank gedaagd te worden. Maar de bezetter nam het zoo nauw niet. Den 18en September — 't was toen 1917 — kreeg de Brugsche advocaat eenvoudig een «strafbefehl» en den 20en, om vier uur in den namiddag, stapte hij de gevangenis binnen. Daar vond hij als celgenoot den heer Ernest Schulse, handelaar te Brugge en als mede-gekerkerde zijn oud-studiegezel van Saint-Louis,

(1) Wij geven dit alles weer uit de verklaring van den heer Schramme, in zijn werk: «Au Bagne de Sedan».

den onderpastoor Leon De Poortere der parochie van Sint-Anna. Deze wezen den heer Schramme op een erg lot, dat hem wachtte: wie tot meer dan zes weken hechtenis veroordeeld was, werd naar het strafkamp van Sedan gestuurd, een plaats van ellende, waar men hard werken moest en slecht gevoed, armzalig gelogeed en schandelijk gebrutaliseerd werd.

Duitschers zelf zinspeelden er bij den heer Schramme op, dat hij wellicht zijn straf afkopen kon; maar deze dacht aan zijn zoon, die vrijwilliger was aan het front, en al 't geld, dat in de Duitse krijgskas gestort werd, kon immers een wapen worden tegen eigen bloed. En daarom weigerde de gevangene handnekkig, dit losmiddel aan te grijpen.

Aankomst van pakjes voor de krijgsgevangenen te Minden (Duitschland)

Een dokter onderzocht hem. Twee maanden gingen voorbij. Den 18en November meldde men hem, dat hij zich klaar moest houden, om «weiter» (verder) te vertrekken en dat zijn familie afscheid van hem zou komen nemen. Mevrouw Schramme en haar dochter bezochten den gevangene en deelden hem mee, iets wat 't gevangenispersoneel niet had verteld, dat hij naar Sedan moest.

Ja, van Schroeder oordeelde het een zware misdaad van een burger tegen den werkdwang te protesteeren.

Laten we, om dat te begrijpen, even den heer Schramme naar het strafkamp volgen. Weinig bemoedigend was het nieuws, dat juist te Brugge bekend geworden was, hoe de heer Van Hulle,

pastelbakker, wiens winkel nabij den schouwburg stond, op 30 Oktober te Sedan gestorven was, waarheen men hem met zijn beide zonen gedeporteerd had. Den 20en November maakte de heer Schramme zijn pakje; de Duitschers hadden hem geboden vooral sterke schoenen, werkkleeren, een klak, een gamelle en een dikke deken mee te nemen, een uitrusting, welke reeds bewees, dat te Sedan dwangarbeid opgelegd werd.

De advocaat reed per rijtuig naar het station; daar werd hij in den trein gestoken, samen met August Van Dierendonck, metselaar te Heist-aan-Zee, Alois Hoef ¹⁾ van Sint-Andries en acht Duitse oproerige soldaten, die zelfs in de gevangenis nog geroepen hadden: «nieder mit dem krieg! (weg met den oor-

log)» Altijd werden aangeduiden voor Sedan te Gent nog eens nader geneeskundig onderzocht, maar ditmaal geschiedde zulks niet. De Brugsche advocaat mocht blijkbaar geen kansje meer hebben om te ontkomen. Te Brussel leidde men de acht soldaten naar den trein voor Keulen, en de drie Vlamingen moesten hun reis over Namen, Givet en Charleville vervolgen en kwamen om 3 uur 's morgens te Sedan aan, en stapten onder een plassenden regen naar de citadel waar zij bij het... strafgefangenenarbeider-bataillon Nr 2 ingelijfd werden. Pas was de heer Schramme daar aangekomen of hij kreeg al van een sergeant een dracht stokslagen; om-

(1) Gestorven op 28 Mei 1918 tengevolge van zijn gevangenschap.

dat hij zich in een zaal bevond, waar die sergeant zelf hem heengestuurd had.

Het kamp van Sedan stond onder bevel van feldweibel-leutnant Denzin, een man van 47 jaar, een ellendeling, die een genoegeen scheen te vinden in wreedheid. As hij de gevangenen in oogenschouw nam, was het minste voorwendsel hem een welkome gelegenheid om de weerloozen met zijn stok te slaan; maar liever nog bedienende hij zich van zijn vuisten. Zag hij een der dompelaars met een das of doek om den hals, dan rukte hij dat kleedingstuk af, ook al was de beroofde een arme zieke, die niet alleen van koude, maar eveneens van zwakte beefde en wankelde. Zekere Henri Michel van Le Cateau in Noord-Frankrijk, had willen vluchten... De kommandant ondervroeg hem hierover en bracht den jongeling zulk een geweldigen stokslag op het hoofd toe, dat het slachtoffer voor dood bleef liggen. Toen werd Denzin toch wat ongerust. Hij liet Henri Michel, die twee dagen in koorts lag te ijlen, uitmuntend verplegen, en toen de martelaar genas, was ook de stok verdwenen, maar vervangen door een matrak, welke geen schadelijke inheken kon al was haar uitwerking even pijnlijk.

't Gebeurde, dat er nieuwe gevangenen aankwamen en zij menschenlijke wrakken zagen, zieken, levende geraamten. Dan grijnsde de kommandant tot de nieuwelingen: «Ja, ja, bekijkt ze maar! Twee maanden geleden waren ze zulke kloeke kerels als gij nu. Nog twee maanden en gij ziet er ook zoo uit!»

Sedan was een «Sammellager» een concentratiekamp, waaruit men arbeiders zond naar Sedan-stad, naar de kampen van Longwy of Chiers, Bazeilles, Saint-Aignan, en Ste-Marie bij Vouziers.

Vooreerst had men herwaarts allerlei oud-veroordeelden gestuurd uit de gevangenschappen van Gent en Leuven, moordenaars, dieven, valschmunters, bedrivers... en tusschen deze boeven werden dan eerlijke menschen gestopt, overtreders van Duitsche verordeningen, mannen uit inlichtingsdiensten, verdoolde soldaten en politieke gevangenen, gelijk de heer Schramme.

Ja, protest tegen werkdwang gold voor von Schroeder te Brugge wel een gruwelijke misdaad.

Bij de aankomst vroeg kommandant Denzin: «Gij zijt die mijnheer, die beweert niet te moeten werken, omdat ge een hoed draagt.»

—Verschooning, ge moet verkeerd ingelicht zijn. Wat ik deed...

— Hier spreekt men niet tegen! Denkt ge, dat ik niet weet, wat ik zeg!

— Als gij kennis wilt nemen van mijn dossier!

— Ik ken uw geval, grijnsde de kommandant. Maar hier zullen wij u leeren marcheren als de anderen; wij zullen u dresseeren, wees gerust!...

En hij schreeuwde die woorden lijk een bezetene uit en bezegelde ze door eenige vuistslagen op de tafel.

Ook te Sedan werd ieder, die naar den arbeid gestuurd werd, vooraf geneeskundig onderzocht; de heer Schramme niet. Von Schroeder had dus een woord meegegeven... De Brugsche advocaat moest afval van ijzer op een vrachtauto laden en aan 't station op wagons overbrengen... Toen hij daar aan 't werk was, kwam een soldaat uit naam van den kommandant vragen, of «Doktor Schramme» (dokter in de rechten) daar was... Denzin wilde dus zekerheid hebben, dat zijn bevelen opgevolgd werden.

In het Strafgefangenen-Arbeiterbataljon, nummer 2 verbleven van vier tot vijf honderd man. Maandelijks brachten treinen uit Gent, Charleroi, Mons, Condé, Rijsel, enz. nieuwe transporten ongelukkigigen. Vooral had de beul, die dit kamp bestuurde het gemunt op de «Rheinbachs», genoemd naar de groote gevangenis in Rijnland, waar men tal van politieke gevangenen heen zond, leden van spionagegediensten, gidsen uit de grensstreek, Franschen, die gewonde Britsche soldaten verborgen hadden. Uit den kerker kwamen er nu velen naar hier en ze vormden een bijzonder bataljon; nooit mochten ze van familieleden nieuws of een pakje levensmiddelen ontvangen; harde arbeid over dag, een ellendige slaapplek bij nacht... vier honderd man moesten een ruimte deelen voor honderd soldaten geschikt. Ongedierte woelde in de matrassen, de kleederen, op 't lichaam: luizen, weegluizen, vlooiën. De slaap werd er voortdurend door gestoord. Elke avond hield men er «jacht» op, reinigde men het linnen van dit venijn, maar wat hielp

het? De kommandant nam eenige maatregelen: hij liet de hoofden bijna kaal knippen en de dekens buiten uitkloppen... En dan waren er stortbaden. «Ha, het onvergetelijk schouwspel dier stortbaden», schreef de heer Schramme... «Men ging er bij groepen van zestien heen. De kleederen werden door elkaar aan haken in de muren gehangen... Men ging onder het lauw stortbad staan, men nam dezelfde kleederen terug, die noch ontsmet, noch zelfs gereinigd waren, en men keerde in dezelfde kamers weer, legde zich te slapen op dezelfde matrassen... Welke levende geraamten heb ik daar aanschouwd! Vermagerde lichamen, waarvan men al de ribben tellen kon, de huid vol vlekken van beten, menschenlijke wrakken...»

Sedan was een depot voor de troepen, welke bij Verdun en Reims stonden. De gevangenen moesten hout aanbrenge voor de bakkerijen, kolen laden en lossen, allerlei materiaal versjouwen van het «Güterlager», het goederenentrepôt naar 't station, balen met schavelingen voor bedden wegvoeren, de machine's in de fabrieken in stukken slaan en dan het metaal sorteren... Dit werk, reeds een zeer zware taak voor geharde mannen, was een foltering voor hen, die slechts geestesarbeid hadden verricht. En de voeding... Wij kunnen ze 't best schetsen met de woorden van den heer Schramme: «Om na de harde dagtaak zijn krachten te herstellen had de gevangene van Sedan vijf honderd gram brood met een halven liter water 's morgens, 's middags en 's avonds, dat men koffie of soepnoemde.» Geen wonder dat ziekten er gemakkelijken buit vonden, vooral typhus en dysenterie. Welk een walgelijk schouwspel in de privaten! Vele zieken verdwenen... Men droeg ze naar het lazaret en zag hen nooit weer. De twee oversten der infirmerie, Albert Dhondt van Brussel en Leon Verdonck van Oostende, zouden kunnen zeggen, hoe velen ze er hebben zien sterven. De tweede vertelde aan den heer Schramme dat hij er zeven honderd twee en dertig begraven had. 's Morgens vond men dikwijls een lijk op een matras.

«Men haalde het van de matras, ontkeedde het, legde 't naakt in een houten bods tegen de kamer der «Rheinbachs», bij den ingang. Het bleef daar twee, drie

uur, soms een halven dag. Zij, die er binnen traden, want het was ook het waschhuis, vonden die macabre verrassing... Dan kwam de baar van het lazaret den doode weghemen, zonder eenige plechtigheid, als een vrachtje... En hoeveel lijken hebben we, met de voeten vooruit, door het venster der infirmerie zien steken... Den zelfden dag drie van 't bataljon der Rheinbachs. Den 9en Februari zei de feldweibel van het lazaret tot Julien Cuypers en mij: «Het aantal sterfgevallen is verschrikkelijk. De kommandant wil het niet gelooven. Ik heb hem een lijst overhandigd met drieën zestig namen voor de laatste dertig dagen, drie en zestig dooden van dit enkel bataljon! De dood loerde overal op ons. Zeldzaam waren zij, die ondanks alles, toch den moed behielden hem in 't gelaat te staren en 't eenige redmiddel tegen alle hinderlagen bewaarden: de wil!» (1)

Den 21en Maart 1918 werd advocaat Schramme naar het kamp van Havelberg gestuurd.

De lezer ziet het dus, wat het kostte zich tegen den werkdwang te verzetten, al was het nog maar door een woord, een raad. En Sedan was slechts één oord van ellende tusschen de vele bagno's, straffkampen, kerkers... Welk een tijd beleefde men toch, dat menschen elkaar zoo 't bestaan tot een hel maakten! Welk een lijden in al die Duitsche «lagers», «kommando's» en te zwaarder, naarmate de oorlog duurde.

In 't bezet land werd het stelsel van dwangarbeid dus gestadig uitgebreid. De Duitsche overheid durfde het in het buitenland dan nog als een weldaad voorstellen, een middel om de Belgen voor luiheid te bewaren en hun een kostwinning te bezorgen. Wat te Brugge geschiedde, had het gansche land door, plaats: willekeurige aanhouding en opsluiting van arbeiders, wegvoering naar Noord-Frankrijk en Duitschland. Als vee werden duizenden heen gevoerd in gesloten wagens. Ziek, ondermijnd, met bevroren voeten, in den klauw van de tering, zoo keerden velen terug... Anderen stierven in den vreemde, zooals de heer Schramme het ons van Sedan vertelde... «Als bewijs van hun lijden moet men die vingers zien, waarvan

1) Uit het hier geraadpleegde werk van J. Schramme «Au Bagne de Sedan».

de nagels uitgevroren zijn, die voeten, van welke teenen verrot afvallen», schrijft A. J. Van Bogaert in «Eene lijdensbladzijde onzer werklieden in den oorlog», een boekje dat vooral over Hamme handelt, maar ook op zoo veel andere plaatsen toepasselijk is. Hamme betreunde 107 doodgemartelde opgeëischten... Men ga die lijst na : overleden te Hamme... 't zijn zij, die slechts naar huis keerden, om er te sterven...; en verder overleden te Bousbecque, vlak tegen 't Iepersch front dus, te St-Quentin, Pittem, Virton, Longuyon, Pierrepont, Bergen, Laon, Marle... enz. Edmond Cools... bezweken op de terugreis, dus stervend heen gestuurd. Hoogleeraar Verstraten van Gent onderzocht 30 opgeëischten en vond er 28 aan tering lijdend! Van 450 der eerste ploeg opgeëischten uit Hamme, keerden er 164 ziek en stierven er 26. De tweede ploeg werd van uit Dendermonde naar Mezières gevoerd, en op een hoeve gebracht met lotgenooten uit andere gemeenten. Zij weigerden te werken. Men gaf hun gedurende veertien dagen slechts water en een vierde van een brood per dag... De meesten hielden nog vol... Dan zette men hen twee dagen en een nacht op een muur. Om twee uur 's nachts moesten bijna allen zich over geven. Dat noemden de Duitschers dan «vrijwillig werken». Om half drie viel er een jongen van den muur uitgeput op een mesthoop. Met den kolf van 't geweer werd hij half dood geslagen. De zoogenaamde vrijwilligers kregen dan arbeid aan een spoorweg te Lesdins en later aan een tunnel te Bellenglise. Anderen moesten loopgraven delven bij St-Quentin en vonden na den zwaren arbeid een rustplaats in de paardenstallen van 't kasteel te Neuville Saint-Amand, waar het strooi nooit vernieuwd werd...

En dat lijdend in den Winter vooral! «Altijd dezelfde kleederen aan 't lijf : zoo zijn er werklozen die nooit van hemd kunnen verwisselen; het ongedierte vreet hen op. Kousen hebben ze niet meer: met een stukje voering uit de jas gescheurd, brachten ze hun voeten te beschermen. Weinigen zijn er, van wie handen en voeten niet bevroren zijn. Er komen lieden terug met geheel bevroren ledematen. Jongens, wier vingervan bevroren waren, moesten toch in de

aard werken en 't gebeurde dat men den top der vingers dan afzetten moest.

Den 7en Januari komen er 40 zieken naar Hamme terug, allen slechts nog geraamten. Zij vertellen, dat er negen anderen zijn, nog kranker dan zij, maar die niet mogen weer keeren, omdat ze niet naar den dokter kunnen gaan voor de keuring. Die negen komen den 13en Januari toch te Dendermonde aan, meer dood dan levend... Veel jongens zijn uitgeleefd. Zij, die sterven hebben gewoonlijk geen doodstrijd; zachtjes, zonder dat hun kameraad het weet, gaan zij de eeuwigheid in... 's Avonds leggen die martelaars zich ter ruste, wenschen hun gebuur goeden nacht... en 's morgens zijn ze een lijk. Zoo, onder de velen, stierf dien marteldood De Bonte Alfons van Meulenbroek-Hamme. Voeten aan voeten lag hij met De Messemaker Baptist uit Kleinhulst. 's Avonds nog wenschten zij elkaar goeden nacht. Alfons zegde nog, dat hij zich niet wel gevoelde, maar meende dat de slaap hem nieuwe krachten zou schenken. Toen Baptist 's morgens opgeroepen werd, lag hij tegenover een lijk... De zieken worden zoo veel mogelijk door hun kameraden geholpen en 't is soms troostend te hooren, hoe Christelijk zulke slachtoffers den hemel gaan. Na 't afsterven slaan de beulen een kist in elkaar van inpakplanken, de doode wordt in zijn deken gewonden en door zijn makkers naar 't kerkje van Rougerie gedragen. Daar verblijft nog een onderpastoor, die de doodspsalmen zingt en de gebeden leest. Daarna brengen vrienden diep ontroerd den laatsten groet aan hun kameraad. Den 9en Februari 1917 komt Oscar Heerwegh terug naar huis... Bij zijn woning vraagt hem iemand nieuws: 't Is zijn eigen vader, maar deze herkende noch het gezicht, noch de stem van zijn zoon! Den 4en Januari 1917 komt Jozef Van Haver terug. Hij wordt bij zijn vader gebracht; en spreekt een heelen tijd met hem, eer deze zijn eigen kind erkent... Zoo mergelde de dwangarbeid de opgeëischten uit. (1)

't Leed van enkelen teekent dit van duizenden... Vooral uit het etappengebied, uit het Vlaamsche land dus, wer-

1). A.-J. Van Bogaert. Eene lijdensbladzijde onzer werklieden in den oorlog.

den de dompelaars naar de frontzone gevoerd.

Eerst trachtte de bezetter vrijwillige arbeiders te krijgen. Dit lukte niet; dan maar dwang. Overal regende het «oproepingsbriefjes» hier «stellingsbevel» daar «bevel tot verschijning» genoemd. Ziehier een voorbeeld, dat wij aanhalen als type van de andere:

Bevel tot verschijning Zu Nr 3

Volgens verordening van den generaalkwartiermeester van 3 Oktober 1916 hebt gij u op Zaterdag den 2 December 1916, om 8 u. 's voormiddags

Te Deinze in den «Volkskring»

aan te bieden. Daarbij is er mede te brengen : 1 hoofddeksel, 1 halsdoek, burgerlijke jas en burgerlijke broek, 1 paar schoenen of laarzen, 2 hemden, 2 paar kousen, 2 onderbroeken, 1 bovenjas, 1 paar lakensche handschoenen, 1 zeildoek als bescherming tegen regen, 1 handdoek, 1 eetkommetje, 1 eetgerief (lepel, vork, mes), 2 slaapdekens.

Zover gij niet in het bezit zijt van genoemde voorwerpen of niet in staat zijt, om deze te koopen, hebt gij u te wenden tot het gemeentebestuur.

Er wordt inzonderheid attent gemaakt op § 3 van boven genoemde verordening. (Verordningsblad blz. 430) waarnaar diegene die weigert het werk te aanvaarden of het werk voort te zetten, streng gestraft wordt.

Zonder toelating der kommandatuur zijne woonplaats verlaten vóór de verschijning of niet gevolg geven aan bovenstaand bevel zal aanzien worden als weigering, het werk te aanvaarden, en zal in evenredigheid ermede gestraft worden.

Bij de verschijning is dit bevel mede te brengen.

Deinze, den 27 November 1916.

De Etappenkommandant.

Aan Mestdagh Romé
Bovenstraat,
Landegem

Veel opgeëischten werden tot in de vuurlijn gebracht. Gentil Parmentier, van Waregem getuigde: «Te Giberq stonden onze barakken onder het bereik van het vuur der Franschen. De granaaten ontploften om ons heen. Op ons werk ook stonden wij aan de beschieting bloot gesteld.» Achiel Verriest, van Avelgem verklaarde: «Te Etrage kreeg ik een granaatscherf in den linkerschouder, terwijl ik aan het herstel van een weg werkte. Drie mijner kameraden werden ernstig gewond.»

Astère Goeminne, van Huisse, vertelde: «In September 1917 werkte ik met verscheidene kameraden aan een weg te Etrage. Een Fransche granaat ontplofte in onze groep en doodde drie mijner makkers.»

Jules Van Lanckier, van Eine, verklaarde, dat hij en zijn lotgenooten te

Jametz als dieren werden behandeld. Met tien en moesten ze zeer groote boomen vervoeren. Bij hen stond een soldaat met een karwats, die op ieder sloeg die naar zijn meening, zich niet genoeg inspande. Te Dembley viel een zijner vrienden, een weggevoerde van Beveren, aan de Leie, langs den weg neer. Een soldaat sloeg op hem met een stok en de ongelukkige stierf in de barak. Te Lessy sliepen de dwangarbeiders op ijzeren vlechtendraad. Bij St-Quentin moesten onze martelaars betonnen blokhuisen bouwen en de grondvesten leggen voor zwaar geschut, en bij Lens en Verdun prikkeldraad spannen, dus aan het front. Dikwijls waren ze gedwongen bombardementen te ontvluchten. Verhalen Alf. van Wichelen verklaarde tijdens een onderzoek, dat hij met zijn lotgenooten te Quesnoy zoo dicht bij de vuurlinie werkte, dat ze gasmaskers droegen. Voor hun barak hing een Duitse kabelballon. Vermoedelijk wisten de bondgenooten, dat in die loodsen dwangarbeiders waren, want ze ontzagen ze bij de beschieting. Men kan hieruit opmaken hoe ver de Duitschers onze Vlamingen in de vuurlinie stuurden.

Arthur Raepsaet, van Coygem, getuigde: «Met twee broeders en twee schoonbroeders werd ik weggevoerd. Mijn broeders, 21 en 27 jaar, waren groot en sterk. Mijn jongste broeder en ik vermagerden snel. Toen hij opgeëischt werd, woog mijn broeder 90 kg. en op 16 Mei 1917 slechts 54 kg. meer. Hij leed aan diarrhée en zekeren morgen vonden wij hem dood naast mijn anderen broeder liggen. Willem Dedaïn van Gent verklaarde: «Te Dun heb ik ondergrondse schuilplaatsen moeten bouwen. Als er vliegers kwamen, vluchtten de Duitschers daar binnen, maar wij moesten in de barakken blijven en de Duitschers sloten zelfs de deuren, zoodat we er niet uit konden.»

Richard De Meyer, van Petegem: «Te Eton werkte ik aan een spoorweg. Mijn beemen wankelden onder mij. Zekeren dag bij het verlaten der barak viel ik neer, geheel uitgeput. De feldweibel stak me met een speld in het been en de dij, om me te doen opstaan. Ik trachtte me overeind te houden, doch viel opnieuw neer. Eindelijk na nog een dag bij hevige koude op de been gehouden te zijn,

brachten ze me naar de ambulance. » Jozef Van den Abeele van Tielt : « Ik werd den 20en Mei 1917 opgeëischt en naar Dembley gezonden, waar ik mijn broeder terug vond die op 2 November 1916 weggevoerd was. Tegen het einde van Juli, toen we te Danvillers waren, kreeg mijn broeder eerst diarrhée en dan dysenterie. Toen hij naar 't onderzoek van den dokter wilde gaan, joegen de Duitschers hem met stokslagen uit den rang. Mijn broer kon niet meer overeind staan, hij moest bij het gaan aan den muur steun zoeken of op een makker leunen ; ik mocht zijn plaats niet innemen. In Augustus zond de dokter hem naar het hospitaal van Pierrepont, waar hij op 7 of 8 Augustus overleed. »

Genoeg ! We zouden deze getuigenissen nog kunnen vermeerderen met vele anderen, ook uit Duitschland. Men mag in volle gerustheid de aangehaalde feiten veralgemeenen... De opeiseling is misschien wel de grootste misdaad van Duitschland jegens België.

Kardinaal Mercier, mijveraars, volks-

vertegenwoordigers, onze regeering, neutrale landen protesteerden tegen dit schandelijk machtsmisbruik. Het baatte niet... Cynisch ging Duitschland voort, verklarend, dat de maatregelen in het belang der Belgen waren. (1) .

* * *

Wij zijn den tijd vooruit geloopt, om het allendroevigst hoofdstuk der opeiseling af te handelen.

Zoo ook werd dus te Brugge de toestand steeds treuriger.

In 1915 hoopte men nog op een spoediger einde van den vreeselijken oorlog. Borgers liep daar met al zijn leed. Hij was dakloos, al bood Goetgebuur hem nog steeds even hartelijk gastvrijheid aan... Maar zijn eigen huis, och Heere, daar waren zijn gedachten, al lag het vernield en was zijn gezin zoo wreed uiteen gerukt... Naar onbezet België, wilde hij gaan, maar voor de vlucht moest hij de lange, donkere avonden afwachten.

(1) Men kan over de opeiseling talrijke uitgaven en geschriften lezen, voor meer bijzonderheden. Wij moeten ons tot 't algemeen feit bepalen.

HET BLOEDIG IJZERLAND

DOOR
A. HANS

EEN GEZICHT OP DE VOORMALIGE BAHNEN LEIEND NAAR DE KIEWPOORT

DE DOORSNIJFEN VAN PRIJDELOORD IN HET „REMAASLAND“

Uitgever J. HOSTE, 30, St-Pieterstraat, Brussel